

The Military and Strategic Importance of Isidore of Charax's *Parthian Stations*

Farshid Naderi ¹, Sohaib Mohammadi Nowsudi ²

1. Corresponding Author, Assistant professor of Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran. Email: farshid.naderi@yahoo.com

2. Ph.D. Candidate in Department of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: sohaibmn1992@gmail.com

Article Info

Article Type:
Research Article

Article History:
Received:
September 20, 2025

In Revised Form:
November 14, 2025

Accepted:
November 20, 2025

Published Online:
June 5, 2026

Keywords: Parthian Stations, Isidore of Charax, Parthians, Roman Empire, military strategy..

Abstract

Parthian Stations, written by Isidore of Charax, a first-century BCE geographer, is a distinctive work that systematically records roads, stations, and strategic points across the Parthian Empire. More than a geographical text, it serves as a vital primary source for analyzing the military and political dynamics of the era. The book provides detailed data on distances between cities, locations of caravanserais, and key commercial and military routes that shaped power relations between Rome and the Parthians. While previous studies have emphasized its economic value—viewing it as a guide to East-West trade routes—this research argues that the work should be seen as an intelligence tool for understanding Roman military and security strategies against the Parthians. The “Stathmoi” style, with its focus on precise distances, frontier fortresses, rivers, mountains, and natural barriers, reveals a tactical function: it likely served as an operational map for troop movements and logistical planning. The book’s emphasis on western regions and Mesopotamia highlights Rome’s efforts to identify and control critical border zones. Its data were later used in Roman campaigns, especially during Trajan’s wars (53–117 CE), enhancing operational efficiency, troop mobility, and resilience against Parthian cavalry tactics. Thus, *Parthian Stations* is not merely a dry geographical record but a reflection of Roman intelligence and security policy aimed at balancing power and expanding influence in the ancient East. Its significance lies not only in mapping Parthian Iran but also in revealing the strategic networks of the Roman Empire.

Cite this The Author (s): Naderi, F., Mohammadi Nowsudi, S.(2026), The Military and Strategic Importance of Isidore of Charax's *Parthian Stations*. *Historical Sciences Studies*, Vol.18, No 1, Serial No.41 –Spring-Summer:(295-324). <https://doi.org/10.22059/jhss.2025.392841.473795>

Publisher: University of Tehran Press.

© Author(s) retain the copyright. Farshid Naderi, Sohaib Mohammadi Nowsudi

DOI: <https://doi.org/10.22059/jhss.2025.392841.473795>

1. Introduction

Parthian Stations (*Stathmoi Parthikoi*), written by Isidore of Charax in the late first century BCE, is among the most significant yet enigmatic textual witnesses for reconstructing the geography and administrative landscape of the Parthian Empire. Traditionally, scholars have treated this work as a commercial itinerary or a practical guide for caravans along routes connecting Syria to India. The present study, however, reexamines the text through a combined analysis of its structure, historical setting, and comparative archaeological evidence, arguing that *Parthian Stations* should be interpreted not simply as a geographical report but as a strategic intelligence document likely produced in the context of Roman eastern policy under Augustus. By presenting a systematic record of distances, fortified stations, frontier installations, mountain barriers, and critical water resources, the work closely resembles an operational manual intended to support military planning and logistical mobility along Rome's eastern frontier.

The historical background against which Isidore composed his work corresponds to an era of heightened confrontation between Rome and Parthia. After Rome's devastating defeat at Carrhae in 53 BCE, Roman leaders—especially during the Augustan period—increasingly recognized the necessity of gathering precise geographical intelligence on Parthian territory. The Roman Empire lacked direct knowledge of Mesopotamia's internal geography and the Iranian plateau, whereas Parthian power was consolidated across a vast and largely unfamiliar landscape. As Rome sought to stabilize and expand its influence in the eastern Mediterranean, information about roads, settlements, river crossings, defensive works, and supply points became indispensable. It is within this geopolitical context that Isidore's text appears to have been produced or at least utilized.

Isidore himself, a native or resident of Charax Spasinu, occupied a position ideally suited for gathering such data. Charax was a highly strategic commercial port at the head of the Persian Gulf, functioning as a crossroads between Mesopotamian, Arabian, and Iranian trade networks. Individuals in such a setting—merchants, administrators, caravan leaders, and military escorts—would have possessed access to reliable and practical information about key routes and administrative structures. This study argues that Isidore not only gathered information from such networks but arranged it in a manner consistent with the needs of Roman diplomatic and military planning. His descriptions of distances, supply points, and fortified stations align with what Roman commanders required when preparing expeditions or assessing Parthian military capacity.

Structurally, *Parthian Stations* consists of nineteen concise sections organized according to a station-by-station format. The narrative contains minimal literary ornamentation; instead, it lists distances, routes, settlements, mountains, rivers, and strongholds in a highly condensed and formulaic style. Such austerity is significant. Unlike Greek geographical works such as those of Strabo, Isidore's text offers no ethnographic digressions, political anecdotes, or descriptive elaborations. Rather, it mirrors the structure of logistical reports and operational roadbooks used in military contexts. This format would have been especially valuable in campaigns against the Parthians, whose military superiority rested on rapid cavalry maneuvers and the tactical use of terrain. For Roman armies—heavily dependent on supply lines and vulnerable to water shortages—details about distances between stations, water sources, and natural barriers could determine the success or failure of an entire military operation.

A central observation of this study concerns the asymmetrical distribution of information within the text. The western regions of the Parthian Empire—particularly Mesopotamia and territories adjacent to the Euphrates frontier—receive remarkably detailed treatment. These sections contain precise distances, references to fortified stations, and descriptions of topographic obstacles. By contrast, the eastern segments of the route, extending deeper into Iran, become increasingly brief and general. Such a sharp imbalance contradicts the notion that the work was principally designed for commercial travelers, who would have required consistent levels of

detail throughout the entire route. Instead, the concentration of information on the western frontier—the zone of continuous Roman–Parthian tension—strongly suggests that the work was crafted to serve Roman strategic interests. This was the region where Rome needed the most reliable intelligence for anticipating conflict, negotiating diplomatic exchanges, and preparing military engagements.

The scholarly history of *Parthian Stations* reveals a gradual evolution in interpretation. Early twentieth-century scholars such as Wilhelm Schoff, Markwart, and Tarn emphasized its value for reconstructing ancient trade networks and political geography. Felix Jacoby's inclusion of the text in *Fragmente der griechischen Historiker* (1958) provided a philologically rigorous basis for subsequent inquiry but did not fundamentally alter its commercial interpretation. In the second half of the century, scholars like Marie-Louise Chaumont and Rüdiger Schmitt highlighted its relation to Hellenistic geographic traditions and Parthian administrative structures, while still largely regarding the text as a descriptive itinerary.

In recent decades, however, researchers have increasingly reconsidered the work in the context of Roman intelligence-gathering. Klaus Kramer argued that certain technical terms—particularly *stathmòs basilikós*—indicate an official administrative or strategic function rather than a commercial one. Stefan Hauser and Ute Hartmann have noted the structural imbalance of the text and its focus on western frontier zones, interpreting these features as evidence of Roman priorities along the Euphrates. Julian Bennett and Rose Mary Sheldon have emphasized the importance of geographical intelligence in Roman military strategy, suggesting that works like *Parthian Stations* may have been consulted in campaigns from the Augustan period through the Trajanic invasions. In Iranian scholarship, studies such as Mirzaei's *Manzelgāh-hā-ye Ashkāni* (2021) have combined Isidore's account with archaeological findings, confirming the strategic significance of sites like Zeugma and Apamea in Roman–Parthian conflicts.

Despite these contributions, a unified scholarly interpretation has not yet emerged. The present study employs a historical-analytical method, integrating a critical reading of the Greek text with administrative and military terminology analysis, comparison with contemporary authors such as Strabo and Pliny, and correlation with archaeological evidence from Mesopotamia and western Iran. This interdisciplinary examination leads to the conclusion that *Parthian Stations* was designed—explicitly or implicitly—as part of a Roman intelligence effort. The technical vocabulary, structural precision, and focus on frontier logistics collectively support this interpretation.

The practical relevance of such intelligence becomes clear when examining Roman military operations, particularly during Trajan's Parthian campaign in the early second century CE. Roman armies, operating far from their logistical bases and vulnerable to Parthian cavalry tactics, required detailed knowledge of distances, water sources, ambush points, and fortified settlements. Information analogous to Isidore's would have allowed commanders to plan marching schedules, reduce exposure to cavalry attacks, and coordinate sieges of frontier strongholds. Thus, *Parthian Stations* should not be viewed as a passive geographical treatise but as a functional tool capable of directly informing military decision-making.

In conclusion, this study argues that *Parthian Stations* must be situated within the broader framework of Roman frontier policy and intelligence strategy. Rather than a simple itinerary or trade guide, the work represents a crucial component of Rome's effort to understand, monitor, and strategically engage with its eastern rival. By providing rigorous logistical and geographical information, it contributed to the management of frontier zones and facilitated the planning of Roman operations across the volatile borderlands of the ancient Near East.

اهمیت نظامی و راهبردی «ایستگاه‌های پارتی» ایزیدور خاراکسی

فرشید نادری^۱✉، صهیب محمدی نوسودی^۲

farshid.naderi@yahoo.com
sohaibmn1992@gmail.com

۱. نویسنده مسئول، استادیار، گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. رایانامه:
۲. دانشجوی دکتری گروه تاریخ دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی - پژوهشی	کتاب «ایستگاه‌های پارتی» نوشته ایزیدور خاراکسی، جغرافی‌نگار سده نخست پیش از میلاد، اثری منحصر به فرد است که با ثبت نظام‌مند راه‌ها، ایستگاه‌ها و نقاط راهبردی در سراسر گستره شاهنشاهی اشکانی، نه تنها یک متن جغرافیایی، بلکه منبعی دست اول و کلیدی برای تحلیل تاریخ نظامی و سیاسی این دوره به شمار می‌آید. این کتاب دربردارنده اطلاعات دقیقی درباره فواصل میان شهرها، موقعیت کاروانسراها و همچنین مسیرهای تجاری و نظامی است که در شکل‌گیری مناسبات قدرت میان امپراتوری روم و پادشاهی اشکانیان نقشی تعیین‌کننده داشته‌اند. پژوهش‌های پیشین غالباً بر اهمیت بازرگانی و تجاری این اثر تمرکز کرده و آن را به مثابه راهنمایی برای شناخت مسیرهای اقتصادی شرق و غرب مورد مطالعه قرار داده‌اند. با این حال، فراتر از جنبه‌های اقتصادی، مدعی بنیادین پژوهش حاضر بر این است که کتاب ایزیدور خاراکسی اساساً ابزاری اطلاعاتی برای فهم رویکردهای نظامی رومیان بوده است. بررسی انتقادی متن نشان می‌دهد که سبک «استاموی» اثر، با تأکید بر ذکر فواصل دقیق، شناسایی دژهای مرزی، رودها، کوهستان‌ها و موانع طبیعی، کارکردی کاملاً نظامی یافته و به منزله نقشه‌ای عملیاتی برای طراحی مسیر حرکت سپاهیان و پشتیبانی لجستیکی مورد استفاده بوده است. تمرکز کتاب بر مناطق غربی و میان‌رودان آشکار می‌سازد که رومیان همواره در پی شناسایی و تسلط بر پایگاه‌های حیاتی مرزی بوده‌اند. یافته‌های این اثر بعدها در لشکرکشی‌های متأخر روم، به‌ویژه در نبردهای دوره تراژان (۱۱۷-۵۳ م) به کار گرفته شد و موجب بهینه‌سازی عملیات‌ها، سرعت بخشیدن به حرکت نیروها و کاهش آسیب‌پذیری در برابر تاکتیک‌های متحرک و سواره‌نظام اشکانی گردید. از این رو، «ایستگاه‌های پارتی» صرفاً یک سند جغرافیایی نیست، بلکه بازتابی روشن از سیاست‌های اطلاعاتی و امنیتی روم است که با هدف ایجاد توازن قوا و تثبیت نفوذ در شرق باستان تدوین و بهره‌برداری شد. بدین ترتیب، ارزش کتاب نه تنها در شناخت جغرافیای ایران اشکانی، بلکه در فهم شبکه‌های قدرت و راهبردهای جهانی امپراتوری روم نیز جلوه‌گر می‌شود.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۹	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۲۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۳/۱۵	
واژه‌های کلیدی: ایستگاه‌های پارتی، ایزیدور خاراکسی، اشکانیان، امپراتوری روم، راهبرد نظامی.	

استناد: نادری، فرشید، محمدی نوسودی، صهیب، (۱۴۰۵). اهمیت نظامی و راهبردی «ایستگاه‌های پارتی» ایزیدور خاراکسی، پژوهشهای علوم تاریخی، سال ۱۸، شماره ۱، بهار و تابستان، شماره پیاپی ۴۱. (۲۹۵-۳۲۴). DOI: <https://doi.org/10.22059/jhss.2025.392841.473795>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. © نویسندگان: فرشید نادری، صهیب محمدی نوسودی

۱. مقدمه

کتاب «ایستگاه‌های پارتی» اثر ایزیدور خاراکسی^۱، جغرافی‌نگار سده نخست پیش از میلاد، به عنوان یکی از معدود منابع مستقیم بازمانده درباره جغرافیای شاهنشاهی اشکانی (۲۴۷ ق.م. - ۲۲۴ م.ب.)، جایگاهی منحصر به فرد در مطالعات تاریخ باستان ایران و خاورمیانه دارد. این اثر با ثبت دقیق مسیرها، فواصل، ایستگاه‌ها و مراکز مهم قلمرو اشکانی، تصویری ساختاریافته از شبکه راه‌ها، مسیرهای تجاری و مراکز اداری و نظامی را ارائه می‌دهد. اهمیت این کتاب محدود به ارزش جغرافیایی و تاریخی آن نیست؛ بلکه به دلیل ارائه اطلاعات دقیق درباره مراکز نظامی، گذرگاه‌های حیاتی و پایگاه‌های لجستیکی، قابلیت تحلیل نقش آن در برنامه‌ریزی‌های استراتژیک و نظامی را فراهم می‌آورد. مسئله اصلی پژوهش حاضر، ابهام در هدف غایی و کاربرد عملی این متن است؛ پرسش محوری این است که آیا «ایستگاه‌های پارتی» تنها یک متن توصیفی و جغرافیایی با رویکردی تجاری است یا به عنوان ابزاری اطلاعاتی و استراتژیک برای برنامه‌ریزی‌های نظامی و لجستیکی رومیان در مرزهای شرقی قلمرو اشکانی تدوین شده است. ابهام در کاربرد اثر تا حد زیادی ناشی از ناهمگونی ساختاری متن است. بخش مرتبط با جبهه غربی کتاب با جزئیات دقیق مسیرها، ایستگاه‌ها و نقاط مرزی ارائه شده، در حالی که بخش شرقی، اطلاعات محدودی دارد و تمرکز اصلی آن بر مراکز نظامی و پایگاه‌های لجستیکی است. این تفاوت فاحش گواهی است روشن بر این که اثر فراتر از یک مسیرنامه تجاری عمل می‌کرده و در واقع بازتاب مستقیمی از اولویت‌های اطلاعاتی و نظامی روم در مرزهای شرقی خود بوده است. تحلیل این اثر از منظر نظامی و راهبردی امکان بررسی نحوه برنامه‌ریزی لشکرکشی‌ها، شناخت مراکز حیاتی و ارزیابی سازوکارهای کنترل مرزی را فراهم می‌کند و می‌تواند نشان دهد که داده‌های جغرافیایی چگونه در خدمت اهداف راهبردی و نظامی قرار گرفته‌اند.

پیشینه پژوهش

مطالعات علمی درباره کتاب «ایستگاه‌های پارتی» مسیر تاریخی مشخصی داشته و عمدتاً در سه مرحله قابل تقسیم است. در اوایل قرن بیستم، ویلهلم شوف^۲ (1914) نخستین ویرایش انتقادی متن یونانی را با ترجمه انگلیسی در کتاب خود تحت عنوان «ایستگاه‌های اشکانی نوشته ایزیدور خاراکسی: گزارشی از مسیر زمینی بازرگانی میان سرزمین شام و هند در سده نخست پیش از میلاد؛ متن یونانی همراه با ترجمه و تفسیر» منتشر کرد و آن را منبعی ارزشمند برای شناسایی مسیرها و شبکه راه‌ها معرفی نمود. پژوهشگران هم‌عصر او، از جمله مارکوارت^۳ و تارن^۴، داده‌های ایزیدور را برای بازسازی جغرافیای سیاسی اشکانی به‌کار بردند، اما کارکرد نظامی و

1. Isidore of Charax
2. Wilhelm Schoff
3. Josef Markwart
4. William Tarn

استراتژیک آن را برجسته نکردند. چهار دهه پس از شوف، فلیکس جاکوبی^۱ بار دیگر در سال ۱۹۵۸ در بخشی تحت عنوان «*قطعات مورخان یونانی بخش سوم: نویسندگان دربارهٔ سرزمین‌های گوناگون*» در مجموعه (FGrHist)^۲ متن کتاب را گردآوری و منتشر کرد. کار او در بردارندهٔ رویکردی انتقادی است و اختلاف نسخه‌ها و اصلاحات متنی را ثبت می‌کند. این ویژگی باعث می‌شود نسخه جاکوبی همچنان مرجع اصلی و معتبر برای پژوهش‌های تاریخی و جغرافیایی باشد. در نیمهٔ دوم قرن بیستم، تمرکز پژوهش‌ها به تحلیل ساختار اداری و سنت جغرافی‌نگاری هلنیستی معطوف شد. ماری-لوئیز شومون^۳ (۱۹۸۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «*پژوهش‌هایی در تاریخ اشکانی، بخش پنجم: راه شاهی اشکانیان از زئوگما تا سلوکیه*» این اثر را بازتابی از سازمان داخلی شاهنشاهی اشکانی دانست و اهمیت نظامی و تجاری فرامرزی آن را کم‌رنگ شمرد. رودریگر اشمیت^۴ (۲۰۰۷) در مقاله «*یزدور خاراکسی*» در *دانشنامهٔ ایرانیکا* بر این باور بود که منابعی مانند استرابو برای اهداف نظامی، کاربردی‌تر بوده‌اند. این تحلیل‌ها بر فهم سبک و ساختار متن تأکید داشتند، اما ارزش عملیاتی و استراتژیک آن را نادیده گرفتند. از اوایل قرن بیست و یکم، توجه به اهمیت نظامی و عملیاتی اثر افزایش یافت. کلاوس کرامر^۵ (۲۰۰۳) در مقاله «*سفرنامه (ایستگاه‌های اشکانی) اثر ایزدور خاراکسی - توصیف یک مسیر بازرگانی؟*» خود با بررسی اصطلاحات فنی مانند stathmòs basilikòs نشان داد که کتاب احتمالاً به دستور آگوستوس (۶۳ ق.م. - ۱۴ م) و برای پشتیبانی از لشکرکشی گایوس سزار (۲۰ ق.م. - ۴ م)^۶ تدوین شده است. استفان هاسر^۸ (۲۰۱۷) و اوته هارتمن^۹ (۲۰۱۷) نیز به ترتیب در مقالات خود تحت عنوان: «*ایزدور خاراکسی و اثر او. نگاهی به شخصیت نویسنده، مسیر راه و اهمیت اثر*» و «*ایستگاه‌های اشکانی ایزدور خاراکسی: مسیر بازرگانی، نقشه‌ای نظامی یا اثری در دانش جغرافیایی؟*» تأکید کردند که ناهمگونی ساختاری متن و تمرکز بر مناطق غربی مرزی، بازتاب اولویت‌های اطلاعاتی روم در مرزهای اشکانی است. در ایران، میرزایی (۱۴۰۰) در کتاب «*منزلگاه‌های اشکانی*»، با تطبیق داده‌های ایزدور با شواهد باستان‌شناختی، برخی نقاط مانند زوگما^{۱۰} و آپامیا^{۱۱} را کانون‌های استراتژیک در نبردهای رومی-پارتی معرفی کرد. پژوهشگران دیگری مانند جولیان بنت^{۱۲} (۱۹۹۷) در کتاب «*تراژان: بهترین فرمانروا*» و رز شلدون^۱ (۲۰۱۰) در اثر «*جنگ‌های روم*

1. Felix Jacoby
2. *Die Fragmente der griechischen Historiker*
3. Marie-Louise Chaumont
4. Rüdiger Schmitt
5. Klaus Kramer
6. Augustus
7. Gaius Caesar
8. Stefan Hauser
9. Udoe Hartmann
10. Zeugma
11. Apamea
12. Julian Bennett

در سرزمین پارت» نقش عملیاتی اطلاعات کتاب در برنامه ریزی لجستیکی لشکرکشی های رومی را نشان داده اند. همچنین، مونیکا شاول^۲ (2017) در مقاله «ایزیدور خاراکسی و گونه ادبی استاتموی» این اثر را الگویی برای نمایش قدرت و تبلیغات سیاسی روم دانسته و در نهایت استفان هاسر (2017) در نوشته خود تحت عنوان «ایزیدور خاراکسی و اثر بررسی نویسنده، مسیر راه و اهمیت اثر»، بر ترکیبی بودن متن، ویژگی های علمی، اداری و نظامی آن تأکید کرده اند. مسیر پژوهش ها از ارزش جغرافیایی و تجاری اوایل قرن بیستم، به تحلیل های نظری نیمه دوم قرن بیستم و سپس به برجسته شدن ابعاد نظامی و راهبردی در قرن بیست و یکم تحول یافته است. با این حال هنوز بر سر هدف نهایی اثر اجماع وجود ندارد. وجه تمایز پژوهش حاضر تمرکز بر اهمیت نظامی و راهبردی اثر ایزیدور در رویارویی های نظامی و مرزی ایران اشکانی و امپراتوری روم است.

هدف و پرسش پژوهش: هدف این پژوهش تحلیل اهمیت نظامی و استراتژیک کتاب «ایستگاه های پارتی» و بررسی نقش آن در روابط روم و اشکانیان است. سوالات فرعی شامل بررسی زمینه تاریخی نگارش اثر، سبک استاتموی^۳ متن، تمرکز بر مناطق غربی و مرزی، و تحلیل نقاط کلیدی مانند زوگما، آپامیا و کانال سمیرامیس^۴ به عنوان داده های عملیاتی برای برنامه ریزی های رومی می باشد. فرضیه اصلی پژوهش این است که کتاب نه تنها یک سند جغرافیایی، بلکه ابزاری اطلاعاتی و بخشی لاینفک از سیاست های اطلاعاتی آگوستوس بوده که با هدف اصلی تأمین داده های استراتژیک برای مقابله با اشکانیان تدوین شده است.

۲. روش بررسی

پژوهش حاضر با رویکردی تاریخی - تحلیلی و بر پایه مطالعه انتقادی منابع دست اول و دوم انجام شده است. متن یونانی «ایستگاه های پارتی» بر اساس ویرایش ویلهلم شوف و بازخوانی های بعدی مبنا قرار گرفت و اصطلاحات فنی و کلیدی آن در چارچوب سنت جغرافی نگاری هلنیستی تحلیل و با ترجمه های مختلف مقایسه شد تا تفاوت های معنایی و کاربردی مشخص شود. سپس متن به روش تحلیل محتوایی کیفی بررسی گردید و داده های مربوط به فاصله ها، مسیرها، ایستگاه ها و پایگاه های نظامی استخراج شد، به ویژه تفاوت میان بخش غربی و شرقی اثر که ارتباط آن با اولویت های اطلاعاتی رومیان را نشان می دهد. این داده ها با گزارش های مورخان و جغرافی نگاران هم دوره مانند استرابو و پلینیوس تطبیق داده شد تا همپوشانی ها و شکاف های اطلاعاتی روشن شود. برای افزایش دقت، از یافته های باستان شناسی مربوط به شهرها و گذرگاه های مرزی همچون زوگما و آپامیا نیز استفاده شد تا بازسازی جغرافیای نظامی و لجستیکی مرزهای اشکانی و رومی امکان پذیر گردد. در تحلیل

1. Rose Sheldon
2. Monika Schuol
3. stathmos
4. Semiramis

نهایی، با بهره‌گیری از رهیافت‌های نظری تاریخ‌نگاری نظامی و مطالعات راهبردی، متن ایزیدور به‌مثابه ابزاری اطلاعاتی و بخشی از سیاست‌های اطلاعاتی روم تفسیر شد. بدین ترتیب، روش بررسی پژوهش ترکیبی از تحلیل متن، نقد تاریخی، مقایسه تطبیقی و داده‌های باستان‌شناسی است که ابعاد نظامی و راهبردی «ایستگاه‌های پارتی» را آشکار می‌سازد.

۳. زندگی و زمانه ایزیدور خاراکسی

ایزیدور خاراکسی در اسپاسینو خاراکس،^۱ شهری در منطقه خاراکنه^۲ در نزدیکی تلاقی رودهای دجله^۳ و فرات^۴ و در مجاورت خلیج فارس به دنیا آمد (Schoff, 1914: 17). این منطقه در دوران باستان به ویژه در زمان ایزیدور، یکی از مراکز تجاری و استراتژیک مهم میان امپراتوری روم و سرزمین‌های شرقی همچون پارت و هند به شمار می‌رفت. خاراکس به عنوان نقطه‌ای کلیدی در مسیرهای تجاری میان شرق و غرب، نقشی حیاتی در مبادلات تجاری بین این دو جهان ایفا می‌کرد (Hansman, 1991: 363-364؛ کالج: ۱۳۸۸؛ ۷۰: محمدی فر و خونانی، ۱۳۹۲: ۱۱۵-۱۱۶). زندگی ایزیدور در چنین منطقه مهمی، آگاهی‌های گسترده‌ای در زمینه جغرافیای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مناطق شرقی در اختیار وی قرار می‌داد. تاثیر چنین فضا و بستری در آثار جغرافیایی‌اش به‌ویژه ایستگاه‌های پارتی (Stathmoí Parthikoi) نمایان است (Hartmann, 2017: 89). در این اثر، ایزیدور مسیرهای تجاری و موقعیت‌های استراتژیک در شاهنشاهی اشکانی را توصیف کرده است و اطلاعات ارزشمندی از نحوه تعاملات تجاری و سیاسی منطقه فراهم کرده است. از سوی دیگر تأثیرات فرهنگی خاراکس نیز در شکل‌گیری شخصیت علمی ایزیدور بسیار مهم بود. خاراکس نه تنها شهری با تأثیرات یونانی بود، بلکه تحت تأثیر فرهنگ‌های ایرانی و بین‌النهرینی نیز قرار داشت (محمدی فر و خونانی، ۱۳۹۲: ۱۱۴-۱۱۶). ایزیدور در چنین محیط چندفرهنگی و چندزبانه‌ای پرورش یافته بود (Hauser, 2017: 133; Hartmann, 2017, 89; Roller, 2008: 6). ایزیدور با زبان‌های یونانی و آرامی آشنا بود. این مزیت، او را قادر می‌ساخت تا اطلاعات گوناگونی از جهان شرق را به زبان‌های مختلف گردآوری کرده و در نوشته‌های خود بازتاب دهد. استفاده از زبان آرامی در میان مردم محلی و زبان یونانی در میان نخبگان فرهنگی و سیاسی، ایزیدور را به یک فرد با چشم‌انداز وسیع فرهنگی و زبانی تبدیل کرد (Nodelman and Sheldon, 1960: 108؛ میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳). می‌توان گفت محل تولد ایزیدور، خاراکس، تأثیر زیادی بر شکل‌گیری افق‌های فکری و علمی او داشت. این شهر نه تنها به‌عنوان نقطه‌ای تجاری و استراتژیک، بلکه به‌عنوان محیطی با تأثیرات چندفرهنگی، دیدگاه‌های علمی ایزیدور را غنی کرده و او را به یکی از برجسته‌ترین جغرافی‌نگاران دوران خود تبدیل کرده بود. زمان تقریبی

- 1.Charax Spasinu
- 2.Characene
- 3.Tigris
- 4.Euphrates

زندگی ایزیدور خاراکسی و ارتباط او با دیونیسیوس خاراکسی^۱ یکی از مباحث مهم در مطالعات تاریخی و جغرافیایی است. بر اساس تحلیل منابع و ارجاعات تاریخی، می‌توان حدود زمانی زندگی ایزیدور را برآورد کرد. مهم‌ترین منبع در این زمینه، «تاریخ طبیعی»^۲ نوشته پلینیوس بزرگ (مهین) است که ایزیدور را به‌عنوان یک مرجع معتبر جغرافیایی معرفی می‌کند. از آنجا که پلینیوس کتاب خود را در سال ۷۷ میلادی تکمیل کرده است، ایزیدور نمی‌تواند پس از این تاریخ زندگی کرده باشد (Schuol, 2017:70). دورترین تاریخ برای زمانه زندگی او نیز با توجه به اشاره به حمله تیریداتس^۳ به قلمرو پادشاهی اشکانیان در سال ۲۶ پیش از میلاد مشخص می‌شود؛ ایزیدور در آثار خود به این رویداد اشاره کرده است (Ibid:71) همچنین، ذکر «آراخوزیا»^۴ به‌عنوان «هند سفید»^۵ که تنها در دوران سلسله آرس یکم^۶ (۳۰ ق.م. - ۱۹ م.) رایج بوده، نشان می‌دهد ایزیدور در این بازه زمانی زندگی کرده است (Chaumont, 1984:65). بر این اساس، به شکل تقریبی، زمانه زندگی ایزیدور از اواخر قرن یکم پیش از میلاد تا اوایل قرن یکم میلادی برآورد می‌شود. در باب نسبت ایزیدور با دیونیسیوس خاراکسی، دو دیدگاه وجود دارد. برخی پژوهشگران، با استناد به مشابهت‌های ظاهری، این دو را یک شخصیت واحد می‌دانند. استدلال‌های کلیدی آنان شامل شباهت مأموریت هر دو برای آگوستوس در گزارش‌نگاری از شرق (Pliny.6.141) و اشکالات متنی (مانند تغییر نام «دیونیسیوس» به «ایزیدوروس» در نسخه جاکوبی) است (Detlefsen, 1909: 162; Schoff, 1914: 17; Kramer, 2003: 124). همچنین، آنان استدلال می‌کنند که در یک دوره زمانی مشخص، وجود دو جغرافی‌دان از اسپاسینو خاراکس با مأموریتی مشابه بسیار بعید به نظر می‌رسد. در پژوهش‌های معاصر دیدگاه یکی نبودن این دو، غلبه دارد. طرفداران این نظریه به شواهد متقنی استناد می‌کنند: اول، تفاوت کیفی در دقت و جزئیات اطلاعات جغرافیایی آنان، که حکایت از استفاده از منابع مستقل دارد. دوم، ارجاعات مستقل و متعدد به ایزیدور در منابعی مانند آثار منسوب به لوسیوس ساموساتی،^۷ که هویت و چارچوب زمانی مشخصی برای او ترسیم می‌کند، برخلاف دیونیسیوس که تنها در یک ارجاع اولیه پلینیوس شناخته شده است (Chaumont, 1984:64; Hartmann, 2017: 111-116; Hauser, 2017: 131-134). استفان هاسر مطرح شده است. تحلیل حاضر، با استناد به شواهد یادشده، بر تمایز این دو شخصیت مهر تأیید می‌نهد. بر این اساس که حتی اگر ایزیدور و دیونیسیوس شخصیت‌های متمایز باشند، احتمالاً هر دو توسط آگوستوس مأموریت یافته‌اند تا مناطق شرقی را بررسی کنند.

1. Dionysius of Charax
2. Natural History
3. Tiridates
4. Arachosia
5. White India
6. Azes
7. Lucian of Samosata

تورلی (Thorley, 1969:212) و وارمینگتون (Warmington, 1928:15) نیز چنین احتمالی را مطرح کرده‌اند. با این حال، نکته حائز اهمیت است که برای این پژوهش برجسته می‌شود، تأکید بر تداوم سیاست آگوستوس در استفاده از کارشناسان برای گردآوری اطلاعات از مرزهای شرقی است. اینکه این مأموریت به یک یا دو نفر سپرده شده باشد، در هر صورت، کتاب «ایستگاه‌های پارتی» را در چارچوب این برنامه اطلاعاتی روم قرار می‌دهد. بر این اساس می‌توان پیشنهاد کرد که دیونیسیوس مأمور جمع‌آوری اطلاعات اولیه بوده، در حالی که ایزیدور مأمور تکمیل و به‌روزرسانی این داده‌ها بوده است.

۴. آثار ایزیدور خاراکسی

از ایزیدور خاراکسی آثار متعددی برجای مانده است. آگاهی ما از بیشتر این آثار از نوشته‌های مورخان و جغرافی‌نگاران دیگر است. در ذیل به معرفی و توضیح مختصری درباره این آثار خواهیم پرداخت:

۴-۱. توصیف پارتیا (Periegesis Parthiae)

یکی از شناخته‌شده‌ترین آثار ایزیدور، «توصیف پارتیا» است که به ویژه به جغرافیای پادشاهی اشکانی و جزایر خلیج فارس پرداخته است. مهم‌ترین قسمت باقی‌مانده از این اثر به صید مروارید در یکی از جزایر خلیج فارس مربوط می‌شود. این قطعه در نوشته‌های آتئیوس^۱ ذکر شده و اطلاعاتی درباره روش‌های صید مروارید در منطقه ارائه می‌دهد (schoff, 1914: 11-12; Chaumont, 1984:64). علاوه بر این، دو یادداشت دیگر که در آثار «شبه‌لوسیان»^۲ آمده است. شبه‌لوسیان عنوانی است برای آثاری که در گذشته به لوسیان اهل ساموساتا، نویسنده یونانی سده دوم میلادی، نسبت داده می‌شدند اما بعدها مشخص شد نویسنده واقعی آن‌ها فرد دیگری است. این متون به دلیل سبک مشابه، به نام لوسیان شناخته شده بودند ولی در پژوهش‌های جدید با عنوان «Pseudo-Lucian» تفکیک می‌شوند. این آثار به موضوع طول عمر برخی از پادشاهان شرقی مرتبط می‌شود و احتمالاً بخشی از همین اثر توصیف پارتیا ایزیدور بوده است. این یادداشت‌ها به دو پادشاه مهم، اردشیر^۳ و گواسوس^۴، اشاره دارند که یکی از آن‌ها احتمالاً اردشیر دوم هخامنشی و دیگری پادشاه عمان بوده است (schoff, 1914: 15; Schmitt, 2007:125).

۴-۲. پریپلیوس تس اویکومنه (Periplus of the Oikoumene)

از دیگر آثار ایزیدور که به شکل قطعات پراکنده به دست ما رسیده، مجموعه‌ای از آگاهی‌های مربوط به فاصله‌ها و اندازه‌گیری‌های جغرافیایی است. این قطعات احتمالاً از یک اثر بزرگ‌تر به نام «پریپلیوس تس اویکومنه» یا «سفرنامه‌ای پیرامون دنیای مسکون» استخراج شده‌اند. در این اثر، ایزیدور مسافت‌های مختلف بین شهرها و جزایر را مشخص کرده و اطلاعات جغرافیایی

1. Athenaeus
2. Ps.-Lucian
3. Artaxerxes
4. Guasos

دقیقی در اختیار پژوهشگران قرار داده است (Schmitt, 2007:125; schoff, 1914: 17). این اثر به‌ویژه در «تاریخ طبیعی» پلینیوس استفاده شده و پلینیوس از اطلاعات ایزیدور در زمینه اندازه‌گیری مسافت‌ها و جزایر مختلف بهره‌برداری کرده است (در این باره نک به: schoff, 1914: 13-14; Hartmann, 2017: 89). برای مثال، او از محاسبات ایزیدور برای مسافت‌های مختلف از هند تا ستون‌های هرکلس^۱، از سیگیوم^۲ تا چالکدون^۳، و از رودهای مختلف برای تعیین اندازه‌گیری‌ها استفاده کرده است (Schuol, 2017:72).

۳-۴. ایستگاه های پارتی (Stathmoi Parthikoi)

در کنار «توصیف پارتیا»، آثار دیگری از ایزیدور باقی مانده است که بسیاری از آن‌ها به‌طور جزئی در منابع مختلف ذکر شده‌اند. یکی از این آثار کوچک اما مهم، «ایستگاه‌های پارتی» است که به‌عنوان یکی از آثار جغرافیایی مفصل‌تر شناخته می‌شود. در ادامه به توضیح و معرفی بیشتر این کتاب خواهیم پرداخت. در یک تحلیل کلی دربارهٔ آثار ایزیدور خاراکسی می‌توان گفت که او به ویژه به توصیف‌های دقیق از جغرافیای مناطق شرقی پرداخته است. وی، اطلاعاتی را دربارهٔ ساختار جغرافیایی و فرهنگی پارت‌ها و همسایگان آن‌ها جمع‌آوری کرده است. اثر «توصیف پارتیا» به‌ویژه شامل یادداشت‌هایی درباره مسائل فرهنگی و علمی جالبی مانند ماهیگیری و صید مروارید در خلیج فارس و توصیف مسیرهای تجاری مهم در منطقه است. در کنار این‌ها، ایزیدور در آثار خود به تاریخ‌نگاری پادشاهان شرقی نیز پرداخته است. برای مثال، در یکی از یادداشت‌ها، به طول عمر دو پادشاه شرقی اشاره می‌کند که اطلاعات تاریخی و سیاسی مهمی را به ما منتقل می‌کند (Schmitt, 2007:125). علاوه بر توصیف‌های جغرافیایی، او مسائل اقتصادی و تجاری را نیز در آثار خود گنجانده و به طور دقیق مسیرهای تجاری و شرایط سیاسی شرق را شرح داده است. این اطلاعات، هم برای پژوهشگران و مورخان بعدی و هم برای نویسندگان رومی و یونانی که از او نقل قول کرده‌اند، ارزش زیادی داشت. ایزیدور نه تنها به‌عنوان یک جغرافی‌نگار بلکه به‌عنوان یک تاریخ‌نگار معتبر در نظر گرفته می‌شود که توانست در کنار توصیف‌های جغرافیایی، تاریخ اجتماعی و اقتصادی شرق را نیز به تصویر کشیده و زمینه‌های زیادی برای پژوهش‌های آینده فراهم آورد (Hartmann, 2017:89).

۵. معرفی کتاب ایستگاه های پارتی:

۵-۱. هدف و علت نگارش اثر

کتاب ایزیدور خاراکسی از مهم‌ترین آثار جغرافیایی دورهٔ روم باستان است که در آن به توصیف قلمرو شاهنشاهی اشکانیان پرداخته شده است. این اثر به‌ویژه در میان محققان تاریخ و جغرافیا توجهات زیادی را جلب کرده و سبب شکل‌گیری دیدگاه‌های مختلفی در مورد هدف و علت

- 1.Hercules
- 2.Sigeum
- 3.Chalcedon

نگارش آن شده است. در وهله اول با یک نگاه کلی به متن مشخص می‌شود که ایزیدور خاراکسی قصد داشت جغرافیای شاهنشاهی اشکانی را ثبت کند. گئو ویدن گرن^۱ بر این باور است که ایستگاه‌های پارتی گزیده‌ای از یک زمین پیمای رسمی پارتی است که در روزگار آگوستوس تالیف گردیده و صورتی ذهنی از گستره شاهنشاهی پارتیان را ارائه می‌دهد (ویدن گرن، ۱۳۸۹: ۸۷۷/۲). برخی محققان، مانند شوف و چامونت نیز این اثر را به‌عنوان یک توصیف از مسیرهای تجاری، از جمله جاده ابریشم، تفسیر کرده‌اند (Schoff, 1914: 18-19; Chaumont, 1984: 65-66). اما بر خلاف این مدعا در این اثر، هیچگونه اشاره‌ای به تجارت بین‌المللی نشده است. با وجود اهمیت جاده ابریشم در دوران باستان، ایزیدور هیچ اشاره‌ای به کالاهای چینی یا هندی نکرده است. این وضعیت، ارزش اثر را برای پژوهش‌های اقتصادی و تجاری محدود می‌کند (Kramer, 2003:121). در حقیقت، برخلاف دیگر آثار جغرافیایی مانند آنچه که استرابو نوشته، در این اثر تمرکز بیشتر بر توصیف ساختار اداری و جغرافیایی قلمرو اشکانیان است تا بر مسیرهای تجاری و اقتصادی. اهمیت تجاری و اقتصادی نگارش این کتاب بارها به‌طور گسترده‌ای مورد نقد قرار گرفته است. عده‌ای از پژوهشگران بر این باورند هدف بنیادین ایزیدور به دست دادن یک اثر جغرافیایی با تأکید بر اطلاعات نظامی است (Kramer, 2003: pp. 121-124; Millar 1998: 120-121). آنان معتقدند این اثر ممکن است نتیجه یک مأموریت نظامی بوده باشد تا اطلاعات استراتژیک و لجستیکی برای گایوس سزار و آگوستوس فراهم آورد. با این وجود، اشمیت بر این باور است اگر قرار بود به دستور آگوستوس کتابی برای اهداف نظامی و تجاری نوشته شود، بهترین مرجع ممکن آثار استرابو بود چرا که در کتاب او جزئیات بیشتر و بهتری از اهمیت نظامی و استراتژیک مناطق مختلف وجود دارد (Schmitt, 2017:189-190). در برابر ادعاهای این دو گروه از محققان، اخیراً نظر غالب بر این است که ایستگاه‌های پارتی یک متن جغرافیایی است که هدف آن بیشتر ثبت اطلاعات جغرافیایی و تاریخی در مورد قلمرو اشکانیان است (Hartmann, 2017: pp 116-119; Hauser, 2017: pp 160-161; Schmitt, 2017:190). به هر حال آنچه از متن مشخص است این است که یکی از اهداف مهم ایزیدور ثبت مرزهای قلمرو اشکانیان از زوگما در غرب تا آراخوزیا در شرق بوده است. او به‌طور دقیق، ۱۹ منطقه از جمله ماد^۲، پارتیانه^۳ و هیرکانیه^۴ را با مرزهای طبیعی و مصنوعی مانند کانال سمیرامیس توصیف کرده است (Hauser 2017: 129). در یک نگاه کلی این توصیف‌ها بیشتر از آنکه به تجار یا نظامیان کمک کند، به منزله ثبت آگاهی‌های جغرافیایی و سیاسی به شمار می‌رود. به دلیل مبهم بودن و دنبال نکردن هدفی خاصی در خود متن از سوی نویسنده آن، نمی‌توان یک هدف و انگیزه خاص و مشخصی را به‌طور دقیق از متن آن استنتاج نمود. در یک

1. Geo Widengren
2. Media
3. Parthyene
4. Hyrcania

تحلیل کلان‌تر می‌توان این نظر آستور^۱ را پذیرفت که تقریباً تمام سفرنامه‌های دنیای باستان قالب نظامی داشته و مسیر عبور سپاهیان بوده‌اند. در عین حال، کاروان‌ها و بازرگانان نیز از همین راه‌ها استفاده می‌کرده‌اند (Astour, 1995: 1401). این استدلال می‌تواند تا حدودی مبهم بودن هدف نگارش *ایستگاه‌های پارتی* را برطرف کند. تحلیل حاضر نشان می‌دهد گذشته از کاربردهای چندگانه‌ای که برای اثر متصور بوده، کارکرد اصلی و تعیین‌کننده‌ی آن، کاربرد نظامی و اطلاعاتی برای امپراتوری روم بوده است.

۵-۲. منابع مورد استفاده ایزیدور

با توجه به بررسی‌هایی که تاکنون بر روی متن صورت گرفته، استفاده ایزیدور خاراکسی از طیف وسیعی از منابع مشخص شده است. پژوهشگران بر این باورند که منابع مورد استفاده او شامل اسناد رسمی پارتی، آثار هلنیستی، گزارش‌های بازرگانان، و مشاهدات میدانی هستند. در ادامه هر کدام از این منابع بررسی خواهند شد:

۱. اسناد رسمی پارتی: مالکوم کالج^۲ بر این باور است احتمالاً ایزیدور فهرست خود را از اسناد کهنی که مربوط به سال ۱۰۰ ق.م بوده اند نسخه‌برداری کرده است (کالج، ۱۳۸۸: ۳۲). این اسناد به احتمال قوی به زبان آرامی بوده‌اند. برای تایید این احتمال، شواهد زبانی مانند نام‌های آرامی (مثلاً فالیگا^۳)، فرات و دجله، رودخانه‌های بالیچا^۴، چابوراس یا خابور^۵، جزایر فرات، تیلابوس^۶ و... و همچنین اشاره به سیستم اداری پارتیان (مانند بازگیربان^۷)، مورد استناد قرار گرفته‌اند (Tarn, 1938: 54; Nodelman and Sheldon, 1960: 108; Chaumont, 1984: 66; Schmitt, 2007: 125; Hartmann, 2017: 96, 103). این اسناد ممکن است اطلاعات دقیق‌تری از وضعیت اداری و جغرافیایی پارتیان را به ایزیدور منتقل کرده باشند.

۲. منابع هلنیستی: ایزیدور همچنین از منابع هلنیستی مانند آثار پماتیسست‌های (نقشه‌برداران لشکرکشی‌های) اسکندر و فهرست‌های سلوکی بهره برده است. این منابع شامل گزارش‌هایی از لشکرکشی‌های اسکندر و فهرست‌های جغرافیایی هستند که توسط جغرافی‌دانان هلنیستی مانند بایتون^۸، دیوگنت^۹، فیلونید^{۱۰}، آمینتاس^{۱۱}، و آرخلائوس کاپادوکیایی^{۱۲} گردآوری شده بودند (Chaumont, 1984: 65; Fraser 2003, 75-78; Hartmann, 2017: 95).

1. Astour
2. Malcolm Colledge
3. Phaliga
4. Balikh
5. Khabur
6. Tylabos
7. Bazigraban
8. Baiton
9. Diognetus
10. Philonides
11. Amyntas
12. Archelaus of Cappadocia

۳. گزارش‌های بازرگانان: یکی از منابع مهم دیگر ایزیدور، گزارش‌های بازرگانانی است که از طریق مسیرهای تجاری مختلف سفر می‌کردند. ایزیدور احتمالاً از اطلاعات این بازرگانان، به ویژه بازرگانان آرامی یا یهودی ساکن در خاراکس استفاده کرده است. برای مثال، نام‌هایی مانند تیلادا میرهدا^۱ که ریشه آرامی دارند، نشان می‌دهند که ایزیدور از این منابع بهره برده است (Chaumont, 1984, p66؛ میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳)

۴. مشاهدات شخصی: برخی محققان، مانند خلوپین^۲ و رولر، سفر ایزیدور به مناطق شرق را رد کرده‌اند، اما توصیف دقیق او از مسیرهای جغرافیایی و جزئیات خطرات کشتیرانی در کانال سمیرامیس، حاکی از آشنایی او با این مناطق است. این اطلاعات ممکن است نتیجه مشاهدات شخصی ایزیدور باشد که از سفرهای خود به این مناطق به دست آورده است (Daffinà, 1967: 14; Khlopin, 1977: 123; Roller, 2003: 218; Hauser, 2017: 164; Hartmann, 2017: 116). به طور کلی ایزیدور به وضوح از منابع مختلفی برای تدوین تاریخ استفاده کرده است. تفاوت‌های چشمگیر بین بخش‌های مختلف آثار او، به ویژه در بخش‌های غربی و شرقی، نشان می‌دهد که او از منابع متفاوتی برای هر منطقه استفاده کرده است. بخش‌های غربی عمدتاً مبتنی بر اسناد آرامی و گزارش‌های میدانی هستند، در حالی که برای بخش‌های شرقی بیشتر از منابع هلنیستی قدیمی‌تر استفاده کرده‌اند (Schmitt, 2007: 126). با وجود این همه تنوع منابع، برخی محققان همچنان بر این باورند که ایزیدور ممکن است به‌جای استفاده مستقیم از منابع پارتی، داده‌های سلوکی را بازنویسی کرده باشد. این ابهام در منابع، به ویژه در بخش‌های مختلف آثار او، نشان می‌دهد که ایزیدور از دو دسته متفاوت منابع استفاده کرده است: منابع آرامی و هلنیستی. این اختلاف‌ها ممکن است نشان‌دهنده ترکیب متنی یا حتی مشارکت نویسندگان مختلف در تدوین اثر باشد (Schmitt, 2017: 191; Hartmann, 2017: 95). اشمیت در تایید این امر معتقد است ایزیدور برای دو بخش غربی و شرقی از اصطلاحات متفاوتی برای ذکر مسیرها استفاده کرده است. از نظر او این تفاوت‌های آشکار باعث می‌شود تا حدودی قطعی شود که دو بخش توسط افراد مختلف نوشته شده‌اند. با توجه به شواهد موجود، می‌توان گفت که ایزیدور خاراکسی از یک طیف وسیع از منابع استفاده کرده است. این منابع شامل اسناد رسمی پارتی، آثار هلنیستی، گزارش‌های بازرگانان، و مشاهدات شخصی هستند. ترکیب این منابع باعث شده است تا ایزیدور تصویر جامع و دقیقی از تاریخ و جغرافیای منطقه ارائه دهد، اگرچه برخی از این منابع ممکن است با هم تضادهایی داشته باشند.

۵-۳. ساختار شکلی و محتوایی کتاب

ساختار ظاهری و شکلی ایستگاه‌های پارتی از یک ساختار منظم و منطقی پیروی می‌کند. در ۱۹ بند به تفکیک به توصیف یک منطقه جغرافیایی خاص تحت عنوان یک منزلگاه پرداخته است

1.Thillada Mirrhada

2.Khlopin

(Schmitt, 2017: 191). این منزلگاهها بیشتر بر اساس ترتیب و نظم ایالات و ساتراپی‌ها فهرست شده اند (میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۴). در هر بند، به تفصیل ویژگی‌های مختلف منطقه از جمله نام آن، فاصله‌ها، ویژگی‌های جغرافیایی همچون رودخانه‌ها و کوه‌ها، و اطلاعاتی درباره شهرها، روستاها می‌پردازد. حتی گاهی به جنبه‌های تاریخی و سیاست‌های اقتصادی، نظامی و بازرگانی آنها اشاره می‌شود (Schmitt, 2007: 126؛ میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۵). این بخش‌بندی دقیق و منظم باعث می‌شود که خواننده بتواند به راحتی به هر بخش توجه کند و اطلاعات هر منطقه را به طور جداگانه بررسی کند. انتقال از یک منطقه به منطقه‌ی دیگر در متن به وسیله واژه‌های ربطی مانند «سپس»، «فرا تر از آن»، و «بعد از آن» صورت می‌گیرد که این واژه‌ها کمک می‌کنند تا ارتباط میان بخش‌ها حفظ شده و جریان طبیعی متن به طور پیوسته ادامه یابد (همان: ۱۶). جملات متن عمدتاً ساده یا مرکب کوتاه هستند که باعث می‌شود پیچیدگی‌های اضافی از متن حذف شده و آن را برای خواننده قابل فهم و دسترس‌پذیر کند. شیوه‌ی نگارش نیز بیشتر توصیفی و فهرست‌وار است؛ به این معنی که اطلاعات به صورت مستقیم و بدون پیچیدگی اضافی مطرح می‌شوند و در آن از افعال مجهول یا گزاره‌های ثابت همچون «قرار دارد»، «می‌گذرد»، «تأسیس شده است» استفاده می‌شود. این ویژگی‌ها متن را به یک گزارش مستند و عینی تبدیل می‌کند و از رنگ‌وبوی ادبی یا روایی فاصله می‌گیرد (Schmitt, 2017: 191; 123; Khlopin, 1977). به طور کلی سبک نگارش رسمی و خشک است که بیشتر شبیه به اسناد جغرافیایی یا تاریخی است، و به همین دلیل متن به جای آنکه جنبه‌ی احساسی یا داستانی داشته باشد، بیشتر جنبه‌ی علمی و مستند پیدا می‌کند. از نظر محتوایی، ایستگاه‌های پارتی، یکی از نمونه‌های برجسته جغرافی‌نگاری و مسیرنامه‌نویسی دوره هلینیستی - رومی است که در آن، نگارنده تلاش کرده تا مسیرهای شاهنشاهی را از منظر جغرافیایی توصیف کند. (Hauser, 2017: 128) این اثر در قالبی فهرست‌وار و سیستماتیک نوشته شده است که از ویژگی‌های مشترک با آثار جغرافی‌نگاری کلاسیک برخوردار است، اما در عین حال، نوآوری‌های خاص خود را نیز داراست. ایزیدور در کتاب خود از زبان و اصطلاحات فنی یونانی بهره می‌برد که نشان‌دهنده ارتباط نزدیک او با سنت‌های هلینیستی است. استفاده از واژه‌هایی همچون استاتموس (ایستگاه) و شوینوس^۱ (واحد اندازه‌گیری فاصله) تأکید بر اصول دقیق جغرافیایی دارد که از ویژگی‌های برجسته جغرافی‌نگاری یونانی است (Hauser, 2017: 134; schoff, 1914: 22). در عین حال، ایزیدور برخی اصطلاحات محلی پارتی و آرامی را نیز وارد اثر کرده است. به طور مثال، استفاده از واژه‌هایی مانند فالیگا به جای مسوپوریکون^۲ در زبان یونانی و نام‌های جغرافیایی مانند بازگیربان نشان‌گر مطالعه مستقیم منابع آرامی توسط ایزیدور است (Chaumont, 1984: 66; Schmitt, 2007: 125). این ترکیب زبانی به‌ویژه در توصیف جغرافیا و تأسیسات تاریخی به چشم

1. schoinos

2. mesoporikón

می‌آید. یکی دیگر از ویژگی‌های برجسته این اثر، ترکیب جغرافیا و تاریخ است. ایزیدور در توصیف مکان‌ها، به بناهای تاریخی و اسطوره‌های مختلف اشاره می‌کند. به عنوان مثال، او در بخش‌هایی از کتاب به بنیادهای اسکندر و هخامنشیان، همچون کانال سمیرامیس و معبد آناهیتا در اکباتان، اشاره می‌کند. این اشاره‌ها نشان‌دهنده تلفیق جغرافیای پارتیان با تاریخ‌های قبلی است که تأثیر زیادی بر ساختار و محتوای اثر داشته‌اند (Hartmann, ; Schmitt, 2007: 126; 2017: 105). متن اثر از نظر ساختاری به دو بخش متمایز غربی و شرقی تقسیم می‌شود که هر کدام ویژگی‌ها و پیچیدگی‌های خاص خود را دارند. این کتاب با وجود اینکه به نظر می‌رسد یک اثر واحد باشد، اما در واقع از نظر ظاهری و محتوایی تفاوت‌های آشکاری در بخش‌های مختلف خود دارد که می‌توان آن‌ها را از جنبه‌های مختلف تحلیل کرد. در این جا بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته توسط محققان مختلف جدولی برای مقایسه این دو بخش کتاب تهیه گردیده است (این جدول بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته در این آثار تهیه شده است: (Schmitt, 2007: 126; Hauser, 2017: 128-29, 160-161; Schmitt, 2017: 191-192).

جدول ۱: مقایسه اطلاعات دو بخش شرقی و غربی ایستگاه‌های پارتی

ملاک	بخش غربی	بخش شرقی
جزئیات ارائه شده	اطلاعات دقیق و مفصل درباره ایستگاه‌ها، فواصل، ویژگی‌های جغرافیایی و تاریخی (مانند معابد و قلعه‌ها).	مختصر و کلی، تنها شامل نام استان‌ها و تعداد شهرها و روستاها.
ساختار مسیر	فهرست کامل ایستگاه‌ها و فواصل دقیق بین آن‌ها.	تنها ذکر نام استان‌ها و مسیر کلی بدون اشاره به ایستگاه‌های دقیق.
اشارات تاریخی	اشاره به رویدادهای تاریخی و بنیادهای هخامنشی و اسکندری.	فاقد اشاره به رویدادهای تاریخی مهم.
اصطلاحات خاص	استفاده از اصطلاحات فنی مانند "στάθμος βασιλικός" (ایستگاه سلطنتی).	فاقد اصطلاحات فنی خاص.
ذکر استان‌ها	هیچ اشاره‌ای به تقسیمات استانی نشده است.	نام استان‌ها و تعداد سکونتگاه‌ها ذکر شده است (مانند ماد و پارتیانه).
فاصله‌های مسیر	فواصل دقیق بین ایستگاه‌ها ذکر شده است.	تنها فاصله‌های کلی بین مناطق ذکر شده است.
قابلیت بازسازی مسیر	به دلیل ثبت دقیق ایستگاه‌ها و فواصل، قابلیت بازسازی دقیق مسیر وجود دارد.	مسیر دقیق جاده‌ها نامشخص است و تنها تخمین‌های کلی ممکن است ارائه شود.
احتمال تفاوت منابع	احتمالاً از منابع معتبر و رسمی مانند اسناد پارتی و مشاهدات میدانی استفاده شده است.	احتمالاً از منابع هلنیستی قدیمی یا گزارش‌های شفاهی استفاده شده است.

یکی از نقدهای عمده‌ای که به ایستگاه‌های پارتی وارد می‌شود، عدم یکپارچگی ساختاری آن است. تغییرات محسوس در سبک نوشتاری بین بخش‌های مختلف کتاب نشان می‌دهد که این اثر ممکن است گزیده‌ای از یک اثر بزرگ‌تر باشد که توسط ویراستاران مختلف گردآوری و ویرایش شده است (Schoff, 1914: 17; Gawlikowski, 1988: 77). به‌ویژه در بخش شرقی، که جزئیات کمتری از مسیرها و ایستگاه‌ها ذکر شده است، این فرضیه تقویت می‌شود که متن به‌طور عمده بر اساس منابع تلخیص‌شده و ویرایش‌شده نوشته شده است (Schmitt, 2017: 191).

در مجموع تحلیل ساختاری کتاب ایستگاه‌های پارتی نشان می‌دهد که هر بخش ویژگی‌های خاص خود را دارد که به اهداف متفاوت نویسنده و منابع مورد استفاده او بازمی‌گردد. بخش غربی با دقت و جزئیات بسیار بالا به توصیف مسیرها و ایستگاه‌ها پرداخته است، در حالی که بخش

شرقی، بدون اشاره به جزئیات، تنها به نام مناطق و تعداد سکونتگاه‌ها اشاره دارد. این ناهمگونی‌ها می‌تواند نشان‌دهنده تغییرات در زمان نگارش یا ویراستاری متأخر اثر باشد.

۵-۴. اهمیت و تاثیر کتاب

ایستگاه‌های پارتی اهمیت زیادی در زمینه‌های مختلف تاریخی، جغرافیایی و باستان‌شناسی دارد و به عنوان یکی از منابع ارزشمند در پژوهش‌های مربوط به امپراتوری روم و بویژه شاهنشاهی اشکانی شناخته می‌شود. این کتاب علاوه بر اینکه به عنوان یک منبع جغرافیایی مطرح است، تأثیرات زیادی در مطالعات مدرن و بازسازی مسیرهای تجاری و نظامی اشکانیان داشته است. در ادامه به مهمترین جنبه‌های اهمیت و تاثیر گذاری این کتاب می‌پردازیم:

۱. اهمیت تاریخی: ایزیدور خاراکسی در کتاب خود تنها اثر باقی‌مانده‌ای را ارائه داده است که مرزهای غربی و شرقی شاهنشاهی اشکانی را تا حدودی مطابق با آنچه که بوده است توصیف می‌کند. این کتاب با ذکر نام‌هایی مانند کامبادنه^۱ و آپاوارتیکنه^۲ که در منابع دیگر یافت نمی‌شوند، اطلاعات منحصر به فردی در خصوص جغرافیای تاریخی اشکانیان ارائه می‌دهد (Schmitt, 2007, 126). علاوه بر این، توصیف جاده شاه‌ی پارتیان که از زوگما تا آراخوزیا ادامه داشت، به روشن شدن ساختار اداری و ارتباطی اشکانیان کمک می‌کند (Kramer, 2003:121; Hartmann, 2017:100; Walser 1985, 145).

۲. شناسایی مکان‌های نمادین: ایزیدور به مکان‌های مهمی مانند آساک^۳ (محل تاجگذاری شاهان اشکانی) و نِسا^۴ (آرامگاه شاهان) اشاره می‌کند که کمتر در منابع دیگر ذکر شده‌اند و به همین دلیل این کتاب نقش ویژه‌ای در شناسایی این مکان‌ها دارد. همچنین، اشاره به معبد آنهایتا در اکباتان، نشان‌دهنده تلفیق آیین‌های ایرانی و هلنیستی است و بر اهمیت فرهنگی این اثر می‌افزاید (Hartmann, 2017:105; Walser 1985, 149).

۳. بازتاب جغرافیای نظامی و استراتژیک رومیان و اشکانیان در همسایگی یکدیگر: در توصیف بخش غربی اثر ایزیدور، مطالبی راجع به نقاط مهم نظامی و استراتژیک بین قلمرو رومیان با اشکانیان به چشم می‌خورد. ذکر مکان‌هایی مانند قلعه‌های مرزی و خزانه‌های سلطنتی، مسیرهای عبور لشکریان و... می‌تواند نشان‌دهنده اهمیت نظامی و استراتژیک مطالب کتاب *ایستگاه‌های پارتی* باشد (در بخش پایانی این مقاله به تفصیل در این مورد توضیح داده خواهد شد).

۴. تأثیر بر جغرافی‌نگاری پسین: بررسی آثار دیگری که همزمان و یا بعد از کتاب ایستگاه‌های پارتی نوشته شده‌اند نشانگر تاثیر این کتاب بر آثار مورخان و جغرافی‌نگاران بعدی است. به عنوان مثال، پلینیوس در جاهای مختلفی از کتاب تاریخ طبیعی خود از ایزیدور به عنوان منبع اطلاعاتی

1. Cambadene
2. Apavartikene
3. Asaak
4. Nisa

خود یاد کرده و در بخشهایی از کتابش برای توصیف قلمرو اشکانیان از آن استفاده کرده است. وی تعداد استان‌های اشکانی را بر اساس تقسیم‌بندی ایزیدور ذکر کرده است. (Kahrstedt, 1950: 71; Thommen, 2010: 2/310; Hauser, 2017: 130).

۵. پایه‌گذاری مطالعات جاده ابریشم: همانطور که قبلاً اشاره شد اکثر محققان بر این باورند که ایزیدور کتاب خود را برای شناسایی مسیرهای تجاری مشهور و معمول زمان خود نوشته است. یکی از این مسیرها جاده ابریشم است. اگرچه ایزیدور به طور مستقیم به تجارت ابریشم اشاره نکرده است، اما مسیرهای توصیف‌شده در کتاب او، به ویژه مسیرهایی که از سلوکیه تا مرو ادامه دارند، بخشی از شبکه راه‌هایی بوده‌اند که بعدها به جاده ابریشم معروف شدند (Sidebotham, 2013: 49; Gregoratti, 1992: 20; Haussig, 1986: 139). این کتاب به عنوان یک پایه برای درک ساختار این جاده‌ها و اهمیت تجاری آن‌ها در دوره‌های بعدی عمل کرده است.

۶. اهمیت باستان‌شناسی و توپونومی (بررسی نام‌های جغرافیایی):^۱ باستان‌شناسان از سراسر جهان با الگو و مبنی قرار دادن متن این کتاب و نقاط و مکان‌های یاد شده در آن موفق به شناسایی و کشف محوطه‌های باستانی مختلفی بویژه در مناطق غربی یعنی بابل^۲ و بین‌النهرین شده‌اند. به عنوان مثال چومونت (Chaumont, 1984) برای مسیر زوگما تا سلوکیه در دجله، دیلمن (Dillemann, 1962) برای مسیر از زوگما به نیکفرون^۳، گاولیکوفسکی (Gawlikowski, 1988) و گنولی (Gnoli, 2000) برای مسیر فرات، والسر (Walser, 1985) و خلوپین (Khlopin, 1977) برای مسیر ایران، از این کتاب مهم استفاده کرده‌اند. اخیراً نیز در کتاب «پارتیکا، دیدگاه‌های نویسندگان یونانی و رومی درباره امپراتوری اشکانی» (۲۰۱۷) دو مقاله مهم استفان هاووزر (Hauser, 2017: 127-187) و رودریگر اشمیت (Schmitt, 2017: 189-220) بر اساس آخرین یافته‌های باستان‌شناسی، مکان‌ها و مناطق یادشده در این اثر را شناسایی کرده‌اند.

۶. اهمیت نظامی و راهبردی ایستگاه‌های پارتی

از دیدگاه‌های مهم درباره سرشت و علت اصلی نگارش ایستگاه‌های پارتی، دستیابی به اطلاعات نظامی و استراتژیک درباره قلمرو اشکانیان است. در این بخش از مقاله، این فرضیه را مورد بررسی قرار داده و دلایل و شواهد جدید را برای اثبات مدعای پژوهش ارائه می‌کنیم.

۶-۱. ماموریت نظامی ایزدور خاراکسی برای نگارش کتاب

دوران فرمانروایی آگوستوس (۲۷ پیش از میلاد تا ۱۴ میلادی) به عنوان آغاز «پاکس رومانا»^۴ (صلح رومی) شناخته می‌شود. دوره‌ای که بنابر گفته خود آگوستوس در کارنامه‌اش،^۵ با ثبات سیاسی، اصلاحات اداری و گسترش نظم در قلمرو امپراتوری همراه بود (Augustus, Res Gestae: 8-).

1. toponymy
2. Babylonia
3. Nicephorium
4. Pax Romana
5. Res Gestae

9/Shiopley, 1924: 359-361). آگوستوس برای تحقق این آرامش، نه تنها بر تقویت بنیه نظامی، بلکه بر مدیریت اطلاعات جغرافیایی و نظامی تمرکز کرد. او با درک اهمیت داده‌های دقیق برای اداره امپراتوری، سیاست‌هایی را به منظور شناسایی مناطق دورافتاده و همسایگان روم طراحی کرد. آگوستوس برای تضمین امنیت مرزهای امپراتوری، سیاستی چندوجهی را در پیش گرفت. این سیاست‌ها، شامل تقویت شبکه‌های جاسوسی، بهبود سیستم‌های ارتباطی مانند کورسوس پوبلیکوس^۱ (سرویس پیک دولتی)، و گردآوری داده‌های استراتژیک از مناطق مرزی بود. این سیستم ارتباطی، که توسط آگوستوس سازماندهی مجدد شد، امکان انتقال سریع گزارش‌ها و دستورات نظامی بین رم و نقاط دورافتاده مانند مرزهای راین^۲ و دانوب^۳ را فراهم می‌کرد (Nicolet, 1991: 112). گزارش‌های منظم از این مناطق، شامل تحرکات قبایل ژرمنی در شمال و پارتیان در شرق، به آگوستوس اجازه می‌داد تا واکنش‌های نظامی را پیش‌بینی کند. از سوی دیگر انگیزه آگوستوس برای شناسایی قلمرو پارتیان به گونه‌ای متفاوت بود. در زمان او اشکانیان در شرق به عنوان دشمنی برابر شناخته می‌شدند که اهمیت سیاسی آن به رسمیت شناخته شده بود و اکنون باید با آن کنار آمد. نویسندگان یونانی و لاتین در روم دوران آگوستی در تلاش بودند توضیحاتی برای این پدیده عجیب پیدا کنند که چگونه یک امپراتوری شرقی موفق به مقاومت در برابر سلاح‌های رومی شده است (Hartmann, 2017: 115; Gregoratti, 2020: 80). بر این اساس می‌توان اذعان داشت مأموریت‌های اطلاعاتی، مانند مأموریت دیونسیوس و ایزیدور خاراکسی، در راستای همین سیاست‌ها انجام می‌شد. (Hartmann, 2017: 100; Hauser, 2017: 131). دوران آگوستوس با تثبیت نسبی مرزهای شرقی امپراتوری روم و پذیرش فراتر به عنوان مرز بین روم و اشکانیان مشخص می‌شود (Karmar, 2003: 123; Gregoratti, 2020: 81-). با این حال، خاطرات نبردهای گذشته، مانند نبرد کاره (۵۳ ق.م) و نبرد چنداروس (۳۸ ق.م)، همچنان تازه بود و احتمال وقوع تنش‌های نظامی جدید وجود داشت. شواهد تاریخی حاکی از آن است که آگوستوس برای آمادگی در برابر تهدیدات اشکانیان، دستور جمع‌آوری اطلاعات دقیق را صادر کرد. پلینیوس به مأموریت دیونسیوس خاراکسی اشاره می‌کند که به دستور آگوستوس به شرق فرستاده شد تا اطلاعات مربوط به این مناطق را مستندسازی کند. این مأموریت با سفر گایوس سزار، نوه و جانشین آگوستوس، به این مناطق در سال ۱ ق.م مرتبط بود. با توجه به زمینه‌های تاریخی و سیاسی و مأموریت‌های اطلاعاتی، به نظر می‌رسد «ایستگاه‌های پارتی» ایزیدور خاراکسی نیز در همین راستا تدوین شده است. این اثر به عنوان یک نقشه نظامی در پیش‌زمینه عملیات نظامی، به ویژه لشکرکشی گایوس سزار، تهیه شده است (Karmar, 2003: 123-124; Luther, 1999: 171-175). شواهد متعددی، از جمله تمرکز بر مسیرهای نظامی و ایستگاه‌های بین راهی، نشان‌دهنده ماهیت نظامی این اثر است. با توجه به

1. Cursus Publicus

2. Rhine

3. Danube

شواهد، منطقی است که نتیجه بگیریم ایزیدور خاراکسی نیز در چارچوب همین سیاست، توسط آگوستوس به شرق فرستاده شد. (Mommson, 1909: 2/67). یا ممکن بود او اطلاعات جمع آوری شده توسط دیونسیوس خاراکسی را مورد بررسی قرار دهد. این اطلاعات برای آماده‌سازی لشکرکشی احتمالی به قلمرو اشکانیان مورد نیاز بود (Austin and Rankov, 1995: 31/ 116; Roller, 2003: 217-219; Kramer 2003, 124). «ایستگاه‌های پارتی» ایزیدور خاراکسی را، اثری با ماهیت نظامی دانست که به دستور آگوستوس و با هدف جمع‌آوری اطلاعات برای لشکرکشی احتمالی به قلمرو اشکانیان تدوین شده است.

۶-۲. نگارش اثر به سبک استاتوما

استاتما یا استاتموس (stathmos) به مسیری که در یک روز طی می‌شود تا به یک محل استراحت شبانه برسد، یا به خود ایستگاه‌های استراحتی که در این زمان قابل دسترس هستند، گفته می‌شود (Schuol, 2017: 72). این اصطلاح همچنین به کل فهرست مسیرها با جزئیات مربوط به فاصله‌های روزانه و مکان‌های استراحت اطلاق می‌شود. تأکید بر دقت، صحت و کاربردی بودن اطلاعات، و همچنین ساختار منظم و فهرست‌وار، از ویژگی‌های بارز سبک «استاتوما» است (Cawkwell, 2004: 56-58; Briant, 2006: 359-360; Purves, 2010: 172-173; Tarn, 1938: 54-55). استفاده از این سبک نه تنها به تسهیل سفر و تجارت کمک می‌کرده، بلکه در برنامه‌ریزی لشکرکشی‌ها و اهداف تبلیغاتی نیز کاربرد داشته است. کرامر بر این باور است که اصطلاح کلیدی «استاتموس» به ندرت در زمینه تجارت به کار رفته و اشاره به یک گذرگاه که معمولاً توسط نیروهای نظامی استفاده می‌شد، داشته است. از نظر او استفاده از این اصطلاح به‌وضوح نشان‌گر توصیف جاده‌ای شاهی است که برای اهداف نظامی و اداری نگهداری می‌شد (Kramer, 2003: 130). پیشینه استفاده از این نوع سبک نگارش، به دوره‌های قبل‌تر باز می‌گردد. می‌توان گفت هرودوت^۱ و کتزیاس^۲ با توجه به نوع نگارش اطلاعات جغرافیایی که از مناطق مختلف به دست می‌دهند، بنیانگذاران این سبک بوده‌اند. البته بعدها آراتوستن^۳ و استرابو نیز از این شیوه استفاده کرده‌اند (Briant, 2006: 358-360; Bichler, 2007: 74-75; Silverstein, 2007: 12-15). با این تفاسیر «ایستگاه‌های پارتی»، نمونه‌ای برجسته از سبک «استاتوما» در نگارش جغرافیایی-تاریخی است. این اثر با ارائه فهرستی نظام‌مند از ایستگاه‌های بین‌راهی شاهنشاهی اشکانی، فواصل دقیق (Schmitt, 2007: 126)، مرز استان‌ها و جزئیات جغرافیایی مسیرهای تجاری و نظامی، اطلاعاتی کاربردی و استراتژیک را در قالبی دقیق و ساختارمند ارائه می‌دهد (Hartmann, 2017: 114). سبک «استاتوما» که در این اثر به کار رفته، فراتر از یک ثبت ساده وقایع، به ارائه تصویری دقیق و قابل اتکا از جغرافیای سیاسی و نظامی شاهنشاهی اشکانی می‌پردازد. ایزیدور خاراکسی با استفاده از ژانر ادبی یونانی

1. Herodotus
2. Ctesias
3. Eratosthenes

«استاتوموی»، که متمرکز بر توصیف دقیق ایستگاه‌های کاروانی و فواصل بین آن‌ها است، توانسته است اطلاعات جغرافیایی و سیاسی را به شکلی ساختارمند و قابل فهم ارائه دهد (Luther, 2010: 115; 117-119; Schuol, 2017:80-81; Hartmann, 2017: 114). به کار بردن سبک «استاتوما» در این اثر به ویژه برای توصیف مناطق غربی قلمرو اشکانیان، با ارائه اطلاعات دقیق و قابل اندازه‌گیری، به خواننده امکان می‌دهد تا تصویری روشن و مستند از واقعیت‌های جغرافیایی و تاریخی، با تاکید بر اهمیت نظامی و استراتژیک مناطق یاد شده به دست آورد.

۳-۶. بخش غربی و شرقی ایران اشکانی در ایستگاه‌های پارتی

در بخش قبلی با بهره بردن از جدولی دربارهٔ مقایسه دو بخش غربی و شرقی در ایستگاه های پارتی، تمایزهای میان این دو بخش مورد بررسی قرار گرفت. با توجه به مطالب این جدول، بخش غربی کتاب که مسیر امتداد فرات تا سلوکیه در دجله را توصیف می‌کند و در حدود یک سوم متن اصلی کتاب را شامل می‌شود، به طور قابل توجهی مفصل‌تر از بخش شرقی آن است. این بخش شامل فهرست کاملی از ایستگاه‌ها به همراه فواصل بین آن‌ها، اشاراتی به نکات تاریخی، استفاده از اصطلاح خاص "stathmòs basilikós" (ایستگاه سلطنتی) و ذکر معابد مهم است. در مقابل، بخش شرقی که به توصیف مسیرهای درون ایران می‌پردازد، بسیار مختصرتر بوده و تنها شامل گزارش کلی از مسیر، نام استان‌ها، فاصلهٔ کل مسیر در هر استان و تعداد کلی شهرها، روستاها و ایستگاه‌ها است (Schmitt, 2017: 189-192). این تفاوت در سطح جزئیات بین بخش غربی و شرقی می‌تواند ناشی از عوامل مختلفی باشد. از نظر برخی از محققان اگر این اثر را با یک دیدگاه نظامی و استراتژیک مورد بررسی قرار دهیم، این احتمال وجود دارد که هدف از نگارش بخش غربی، ارائه اطلاعات دقیق برای اهداف نظامی از مکان‌های استراتژیک و مهم در مرز بین رومیان و اشکانیان بوده است (Kramer, 2003: 120-124; Millar, 1998: 120-121; Schmitt, 2007: 126; McLaughlin, 2010: 11; Luther, 2010: 118).

۴-۶. مناطق نظامی و راهبردی در متن کتاب

اگر مطالب کتاب ایستگاه های پارتی به ویژه بخش غربی آن با دقت مطالعه و بررسی شود، مشخص می‌شود برخی آگاهی‌هایی که ایزدور در کتاب خود آورده است، بیشتر به منظور توصیف و تشریح نظامی و استراتژیک آن مناطق بوده است (برای مطالعهٔ این قسمت از متن کتاب نک به: Schoff, 1914: 5; Chaumont, 1984: 70-71; Schuol, 2000: 115-118). در واقع در بخش‌هایی از متن کتاب به معرفی موقعیت‌های جغرافیایی و استراتژیک در ساختار نظامی پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه مسیرهای ارتباطی، دژها، رودخانه‌ها و پایگاه‌های تدارکاتی در کنترل منطقه نقش داشته‌اند. از سوی دیگر یکی از مهم‌ترین نکات، اشاره به مسیرها و فاصله‌ها است که با دقت مشخص شده‌اند. این امر از دیدگاه نظامی می‌تواند نشان‌گر برنامه‌ریزی دقیق برای حرکت نیروهای نظامی و مسیرهای تجاری بوده باشد. در جدول

زیر، مهم‌ترین نقاط و مکان‌های یاد شده در متن کتاب از نقطه‌نظر اهمیت نظامی و استراتژیک معرفی شده‌اند. سپس گونه‌شناسی مکان‌های جغرافیایی و اهمیت نظامی و استراتژیک این مکان‌ها بیان شده است. در بخش دیگر با توجه به ارجاعات مختلف مرتبط با تفسیر متن کتاب و منابع کلاسیک، قابل استفاده بودن مکان‌ها برای رومیان و اشکانیان را مورد تجزیه و تحلیل قرار داده‌ایم.

جدول ۲: ایستگاه‌های پارتی؛ مناطق نظامی و راهبردی

نام مکان	توصیف ایزیدور از آن	اهمیت استراتژیک	استفاده توسط رومیان / اشکانیان	رفرنس
زئوگما Zeugma	شهر(احتمالاً همان سلوکیه بر کرانه فرات).	پل طبیعی و نقطه عبور حیاتی و سوق الجیشی از فرات.	به عنوان مسیر اصلی دستیابی به بین‌النهرین؛ اشکانیان برای کنترل فرات بر آن نظارت می‌کردند.	Schoff, 1914:3 Chaumont, 1984:69-70 ; Hartmann, 2017: 105 میرزایی، ۱۳۴۰: ۱۳۳-۱۳۴
آپامیا Apamia	شهر	نقطه عبور استراتژیک در کنار رودخانه.	نقطه کلیدی در مسیر حملات به شرق برای اشکانیان. مرکز دفاعی و لجستیکی برای رومیان.	Schoff, 1914:3 Chaumont, 1984:74-75
کوریا در باتانا Coraea in Batana	دژ	دژ دفاعی و پایگاه محلی.	دژ دفاعی اشکانیان و محلی برای نظارت بر مسیرها و جلوگیری از حملات رومیان.	Schoff, 1914:3 Gawlikowski, 1988: 88 ; Dillemann, 1962, 179; Chaumont, 1984:76-77
مانوورها اوپریت Mannuorrh a Auyreth	شهری دارای دژ مستحکم و چاه آب	احتمالاً شهر الرها که دژ و چاه داشته و منبع آب و پایگاه دفاعی بوده است.	به دلیل وجود منبع آب و پایگاه دفاعی، برخی درگیری‌های نظامی در آنجا روی داده است.	Chaumont, 1984:77-78 ; Dillemann 1962, 168-169; Gawlikowski, 1988: 81
کومیسیمبلا Commisim bela	دژی در کنار رود بالیخ	کنترل بر رودخانه بیه‌چا و محل تلاقی چند منبع آب و به معنی چهارراه؛ تقاطع.	دژ اشکانی نزدیک به رودخانه برای نظارت و مقاومت و جلوگیری از حملات رومیان.	Schoff, 1914:3 Chaumont, 1984:79; Dillemann 1962, 139, 169,179; میرزایی، ۱۳۹۰: ۱۴۰
آلاگما Alagma	دژ و ایستگاه سلطنتی	مرکز تدارکات و پشتیبانی نظامی و از زمان هخامنشیان یک ایستگاه سلطنتی مهم بوده است.	به عنوان ایستگاه لجستیکی اشکانی و احتمالاً شاه اشکانی با دخالت مستقیم در ایجاد و حفظ این مسیر نقش داشته است.	Schoff, 1914:5 Chaumont, 1984:68,80; Kramer, 2003: 123, 125; Hartmann, 2017: 106
ایخنا Ichnae	شهر یونانی واقع بر رودخانه بالیخا که توسط مقدونیان ساخته شده است	پایگاه فرهنگی و نظامی مقدونی‌ها و رومیان و اشکانیان در نزدیکی کرهه، دارای ساختاری خودمختار.	پایگاه نظامی اشکانیان و نزدیک کرهه محل پیروزی اشکانیان بر رومیان که کراسوس پس از شکست به آنجا فرار کرد.	Schoff, 1914:5 Chaumont, 1984: 80; Hartmann, 2017: 105 میرزایی، ۱۳۴۰: ۱۴۰
نیکه‌فوروم Nicephorium	شهر یونانی ساخته شده توسط اسکندر	کنترل بر فرات و دارای ساختاری خودمختار.	پایگاه مهم اشکانی برای حملات به شرق و محل مقاومت در برابر حملات رومیان.	Schoff, 1914:5 Gawlikowski, 1988: 88 ; Hartmann, 2017: 105 ; Plischke, 2014: 132
تیلادا میرهادا Thillada Mirrhada	شهر و ایستگاه سلطنتی	از زمان هخامنشیان یک ایستگاه سلطنتی مهم بوده است.	به دلیل اهمیت استراتژیک یک مکان دفاعی در برابر رومیان بوده است.	Schoff, 1914:5 Kramer, 2003: 123, 125; Chaumont, 1984: 68; Hartmann, 2017: 106
کانال سمیرامیس	کانال آبی و سدی	مدیریت منابع آبی و مانع	به عنوان مانع طبیعی در مسیر	Schoff, 1914:5,23

Chaumont, 1984: 84; Gawlikowski, 1990: 82; Gnoli, 2000: 34 میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳۸	پیشروی رومیان از طریق رودخانه به منظور مدیریت آب و دفاع طبیعی در تابستان استفاده می‌شد. شاف بر این باور است که احتمالاً شکست رومیان به فرماندهی کراسوس در سال ۵۳ ق.م در این مکان بوده است.	دفاعی در فصل تابستان.	ساخته شده با صخره‌ها جهت سیراب کردن مزارع.	canal of Semiramis
Schoff, 1914:5 Chaumont, 1984: 84-86 ; Kramer, 2003: 123; Hartmann, 2017: 107 میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳۶	ممکن است به‌عنوان پایگاه موقت از سوی اشکانیان استفاده شده باشد. بعدها در زمان ترازان محل اصلی لشکرکشی او به تیسفون بود. محل تجدید قوا و تدارکات	نقطه‌ی میانی به منظور تجدید قوا برای لشکریان رومیان و اشکانیان مابین دو شهر آنتیوخیه و سلوکیه	روستایی در محل تلاقی رودخانه‌های فرات و خابور.	فالیگا Phaliga
Schoff, 1914:5 Chaumont, 1984: 86; Gawlikowski, 1988: 83 ; Kramer, 2003: 123; Hartmann, 2017: 110; Hauser, 2017: 152	برخی از محققان بر این باورند که این مکان در زمان آگوستوس تحت تسلط رومیان بوده است. ایزیدور با ذکر این مکان، درباره‌ی یک مسیر شاهی اشکانی صحبت می‌کند که بنابر «دلایل اداری-نظامی» حفظ می‌شده است.	محلی برای عبور لژیون‌ها از رودخانه به قلمرو روم.	روستایی حصاردار در کنار رودخانه آبوراس.	ناباگات Nabagath
Schoff, 1914:5 Hauser, 2017: 153; میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۱۸-۱۱۹	یکی از منزلگاه‌های نظامی بین اشکانیان و رومیان بوده است.	محل مستحکم دفاعی و یکی از نقاط کلیدی برای رومیان و اشکانیان.	روستا.	آسیخ Asich
Schoff, 1914:5 Gawlikowski, 1988: 84; Chaumont, 1984: 89-92 میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳۱	شهری بود که قلعه‌ای مستحکم داشت و در زمان ایزیدور تحت سلطه‌ی اشکانیان بود اما بعدها نقش مهمی در نبردهای میان رومیان با اشکانیان و ساسانیان ایفا کرد.	مقدونیان آن را ساخته بودند و نزد یونانیان به اوروپوس معروف بود و شهری دفاعی و مستحکم.	شهری مستحکم و دژ دار.	دورا نیکانوریس Dura Nicanoris
Schoff, 1914:5 Chaumont, 1984: 93; Gawlikowski, 1988: 84	مقاومت‌هایی جهت جلوگیری از نفوذ رومیان انجام می‌شد.	قلعه‌ای مستحکم برای حفاظت از مرزها و جلوگیری از حملات رومی‌ها.	روستایی مستحکم و حصاردار.	مرها Merrha
Schoff, 1914:5 Gawlikowski, 1988: 83 میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۲۰-۱۲۱	پایگاه امن و دفاعی در نزدیک جزیره‌ی ناشناخته‌ای که ایزیدور واقعه‌ی کشته شدن زنان فرهاد چهارم به دست خودش را بیان کرده و محل نبرد او با تیرداد بوده است.	پایگاه امن و دفاعی.	جزیره‌ای در فرات که شهری در آن واقع است.	آناتو Anatho
Schoff, 1914:5 Chaumont, 1984: 97; Gawlikowski, 1988: 90; Hartmann, 2017: 103	نیروهای پارتیان در این جزیره برای نبرد با رومیان جمع می‌شدند.	محل نگهداری خزانه‌ی اشکانیان و محل استقرار نیروهای نظامی.	جزیره‌ای در فرات.	تیلابوس Thilabus
Schoff, 1914:5 Gawlikowski, 1988: 85	به عنوان پایگاه لجستیکی و دفاعی استفاده می‌شد.	مرکز تجمع نظامی و تجاری.	شهری در جزیره	ایزان Izan
Schoff, 1914:5 Gawlikowski, 1988: 85-86 Hauser, 2017: 155;	از منابع قبر آن برای ساخت دیوارها و راه‌ها و استحکامات استفاده می‌شده است.	وجود چشمه‌های قیر.	شهر آیس.	آیپولیس Aipolis

میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۲۲-۱۲۳				
Schoff, 1914:5 Gawlikowski, 1988: 86	ایستگاه مهمی بود که رومیان در حملات خود در سمت تیسفون از آن استفاده می‌کردند و اشکانیان نیز از آن به عنوان پایگاه دفاعی در کنترل مسیرهای ارتباطی بهره می‌بردند.	ایستگاه بزرگ در مسیر فرات و محل عبور از فرات به سلوکیه کنار دجله.	شهری یونانی.	ناپولیس Neapolis
Schoff, 1914:5, 26-27 Hartmann, 2017: 101 میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳۴-۱۳۵	احتمالاً محل نبرد مهم سورنا با رومیان و محل کشتار وسیع یهودیان در سال ۴۱ ق.م و یکی از نقاط مهم استراتژیک در انتهای بین‌النهرین و بابل بود.	بزرگ‌ترین شهر هلنیستی در زمان پارتیان که یکی از ضرایخانه‌های اصلی اشکانیان در آنجا بود.	نقطه پایان بین‌النهرین و بابل	سلوکیه کران دجله Seleucia on the Tigris

نقشه ۱: نواحی نظامی و استراتژیک بین‌النهرین در کتاب ایستگاه‌های پارتی (طراحی شده توسط نگارنده گان)

بر بنیان آگاهی‌های مندرج در جدول و نقشه بالا، در ایستگاه‌های پارتی، ایزیدور خاراکسی به مجموعه‌ای از مکان‌های کلیدی در قلمرو اشکانیان و رومیان اشاره کرده است که نقش مهمی در تحولات نظامی و استراتژیک میان دو قدرت داشتند. تحلیل این جدول از نظر اهمیت استراتژیک و کاربرد نظامی به شرح زیر خواهد بود:

۱. اهمیت مکان‌های نظامی و استراتژیک: بیشتر مکان‌ها در مسیرهای ارتباطی کلیدی مانند فرات، دجله، رود بالیخ، و خابور قرار دارند که نشان‌دهنده نقش استراتژیک آن‌ها در کنترل تردد نظامی و تجاری است. از طرف دیگر وجود دژها (مانند کوریا در باتانا، کومیسیمبلا، آلاگما، دورا نیکانوریس) نشان می‌دهد که اشکانیان و رومیان برای کنترل مرزها و دفاع در برابر تهاجمات، نقاط مستحکمی ایجاد کرده بودند. علاوه بر این، برخی مکان‌ها نیز ایستگاه‌های سلطنتی و لجستیکی بودند (مانند تیلادا میره‌ادا، آلاگما، نئاپولیس)، که نقش پشتیبانی نظامی را بر عهده داشتند.

۲. استفاده از مکان‌ها در درگیری‌های اشکانیان و رومیان: برخی شهرها مانند ایخنای و نیکه‌فوروم در نزدیکی محل شکست کراسوس در نبرد کرهه قرار داشته‌اند و نشان می‌دهد این مناطق پایگاه‌های اصلی درگیری میان اشکانیان و رومیان بوده‌اند. همچنین اشکانیان از جزایری مانند تلابوس و آتاتو برای پناه گرفتن، نگهداری خزانه و استقرار نیروهای نظامی استفاده می‌کردند. ضمن اینکه کانال سمیرامیس احتمالاً به عنوان یک مانع طبیعی برای سد کردن پیشروی نیروهای رومی در تابستان استفاده شده است.

۳. نقاط عبور استراتژیک و مناطق لجستیکی: زئوگما و آپامیا دو نقطه کلیدی در عبور از فرات بودند که برای هر دو امپراتوری اشکانی و روم از نظر دسترسی به بین‌النهرین اهمیت حیاتی داشتند. فالیگا نیز به عنوان نقطه‌ای بین انطاکیه و سلوکیه کران دجله، محل تجدید قوا برای لشکریان بوده است. نئاپولیس هم به عنوان یک ایستگاه مهم، مسیر عبور اصلی به سلوکیه کران دجله بوده است.

۴. کاربردهای نواحی جغرافیایی و منابع طبیعی در امور نظامی: از آیبولیس با منابع چشمه‌های قیر برای ساخت استحکامات دفاعی و جاده‌ها استفاده می‌شده است. در کنار، آن مانوئورها اویریت هم به دلیل داشتن چاه‌های آب، پایگاهی برای استقرار نیروها و محل درگیری‌ها بوده است. بر همین اساس ناباگات نیز در کنار رودخانه آبوراس قرار داشت که مسیر عبور نیروهای لژیونی بود.

۵-۶. نبردهای روم و ایران؛ تاثیر و اهمیت ایزیدور

پس از شکست سنگین روم در نبرد حران (۵۳ ق.م) و تلاش ناموفق مارک آنتونی برای تصرف ماد آتروپاتن (۳۶ ق.م)، آگوستوس با فرستادن افرادی چون دیونیسیوس و ایزیدور خاراکسی، جهت شناسایی مناطق تحت کنترل پارتیان و استفاده از دانش آنها تلاش کرد تا شکاف اطلاعاتی و نظامی روم درباره اشکانیان را پر کند (Mommsen, 1909: 2/67). در این بخش، تاثیر این کتاب بر تغییر مسیرهای لشکرکشی، تاکتیکها، و مدیریت منابع رومیان بررسی می‌شود.

۱. نقشه‌برداری استراتژیک و مسیرهای لشکرکشی: ایزیدور در کتاب خود، شبکه راهها و پایگاه‌های حیاتی اشکانیان را ثبت کرده است. این اطلاعات به رومیان اجازه داد به جای تکیه بر مسیرهای بیابانی پرخطر (مانند زمان کراسوس در ۵۳ ق.م)، از محورهای آبی و شهرهای

مستحکم استفاده کنند. دو مورد از نقاط و مکان‌های کلیدی در این زمینه عبارتند از: ۱. زئوگما: ایزیدور آنجا را نقطه عبور حیاتی از فرات با پلی استراتژیک توصیف کرده بود. می‌توان حدس زد رومیان پس از آگاهی از اهمیت این مکان، در نبردهای متأخر (مانند حمله تراژان ۱۱۵ م) از زئوگما به عنوان پایگاه لجستیکی برای انتقال نیرو و آذوقه استفاده کرده‌اند (Bennett, 1997: 194-197; Chaumont, 1984: 69-70). ۲. نیکه‌فوروم: ایزیدور آنجا را هم شهری یونانی در کنار فرات با استحکامات خودمختار معرفی کرده است. بعدها تراژان در ۱۱۵ م این شهر را به عنوان مرکزی جهت تجدید قوا پیش از حمله به تیسفون انتخاب کرد (Sheldon, 2010: 88; Hartmann, 2017: 105).

۲. تاکتیک‌های نظامی و پاسخ به اشکانیان: رومیان در دومین نبرد خود با اشکانیان در زمان آنتونی به دلیل عدم شناخت از مسیر فرات و مقاومت گسترده اشکانیان در قلعه‌ها و دژهای دفاعی خود، مجبور به بازگشت به ارمنستان و حمله از طرف ماد علیا گردیدند که در نهایت از اشکانیان شکست خوردند (Cassius Dio, 49.31). *ایستگاه‌های پارتی* نقاط دفاعی اشکانیان مانند دژها، قلعه‌ها و موانع طبیعی را برجسته کرد. این آگاهی، رومیان را واداشت تا تاکتیک‌های محاصره و مهندسی نظامی را بهبود بخشند. برای نمونه توصیف ایزیدور از کانال سمیرامیس، یک کانال آبی با کارکرد دفاعی در تابستان بود. در زمان کاراکالا (۲۱۶ م)، رومیان با آگاهی از این مانع، از محاصره زمینی به جای حمله از طریق رودخانه استفاده کردند (Campbell, 2011: 213). نمونه دیگر «کوریا در باتانا» است که نویسنده کتاب آن را دژ دفاعی اشکانیان جهت نظارت بر مسیرها معرفی کرده بود. اما رومیان در حمله به تیسفون (۱۹۷ م)، این دژ را با استفاده از منجنیق‌های سنگین محاصره و نابود کردند (Herodian, 3.9.3). آخرین نمونه هم تیلابوس است که به گفته ایزیدور جزیره‌ای در فرات بود که خزانه شاهی و نیروهای نظامی در آنجا مستقر بودند. در زمان یورش تراژان، او با ساخت پل‌های شناور، این جزیره را دور زد و مستقیم به تیسفون حمله کرد (Bennett, 1997: 202).

۳. لجستیک و مدیریت منابع: ایزیدور خاراکی در چندین جای کتابش بر اهمیت شهرهای لجستیکی و منابع آبی تأکید داشته است. بعدها این اطلاعات به رومیان کمک کرد تا سیستم تأمین آذوقه خود را متحول کنند. به عنوان مثال، ایزیدور در توصیف «آلاگما» آنجا را ایستگاه سلطنتی و مرکز تدارکات اشکانیان دانسته است که رومیان در نبردهای قرن دوم میلادی، این پایگاه را تصرف و به عنوان انبار غله استفاده کردند (Kramer, 2003: 123; Dignas and Winter, 2007: 45). نمونه دیگر «فالیگا» است که در توصیف ایزیدور آنجا نقطه تجدید قوا در تلاقی فرات و خابور بوده است. بر این اساس تراژان در ۱۱۵ م، این مکان را به عنوان پایگاه موقت برای استراحت سربازان تبدیل کرد (Sheldon, 2010: 91). آخرین نمونه نیز دورا نیکانوریس است که شهری مستحکم با قلعه دفاعی توصیف شده است. رومیان پس از تصرف این شهر در ۱۶۵ م، آن را به قلعه مرزی (limes) تبدیل کردند (Dirven, 1999: 32).

میرزایی، ۱۴۰۰: ۱۳۱). بر اساس آنچه آمد، رومیان با استفاده از اطلاعات جغرافی‌نگاران سده یکم میلادی و به ویژه کتاب *ایستگاه‌های پارتی*، به طور محسوسی توانستند خلاء اطلاعات نظامی و استراتژیک خود درباره اشکانیان را پر کنند. این فرایند به ویژه در نبردهای سه‌گانه تراژان، مارک‌اورلیوس و سپتیمیوس سورس به طور محسوسی سبب پیروزی رومیان گردید.

۷. نتیجه

مقاله حاضر با بررسی کتاب *«ایستگاه‌های پارتی»* اثر ایزیدور خاراکسی، کوشیده است اهمیت آن را از منظر نظامی و استراتژیک در چارچوب مناسبات مرزی و نظامی روم و اشکانیان تحلیل کند. اثر ایزیدور، با تکیه بر پیشینه چندفرهنگی و دانش جغرافیایی نویسنده و نیز تجارب زیست‌وی در شهری بازرگانی و استراتژیک مانند خاراکس، گذشته از بازتاب گستره جغرافیایی شاهنشاهی اشکانی، در آینده به مثابه ابزاری اطلاعاتی در خدمت اهداف نظامی روم قرار گرفت. نگارش این اثر در دوران فرمانروایی حساس آگوستوس و همزمان با تلاشهای روم برای تثبیت مرزهای شرقی، نشان می‌دهد که «ایستگاه‌های پارتی» دقیقاً در پاسخ به نیازهای اطلاعاتی و لجستیکی روم برای لشکرکشی‌های احتمالی علیه اشکانیان خلق شده است. سبک نگارش و ساختار نظام‌مدار استفاده از الگوی «استاتومی» (ایستگاه‌های مسیری) با تأکید بر فواصل دقیق، موقعیت دژها، گذرگاه‌های حیاتی و منابع آبی، ماهیت کاربردی این اثر را برای برنامه‌ریزی‌های نظامی آشکار می‌کند. تمرکز مشروح بر بخش غربی قلمرو اشکانی (مناطق مرزی با روم) در مقایسه با بخش شرقی، نشان‌دهنده اولویت رومیان در شناخت نقاط استراتژیک نزدیک به مرزهای خود است. گر چه کمبود آگاهی از مرزهای شرقی گستره شاهنشاهی اشکانی نیز حائز توجه است. توصیف ایزیدور از مکان‌هایی مانند زئوگما، نیکه‌فوروم و کانال سمیرامیس، که بعدها در لشکرکشی‌های رومیان به ویژه در نبردهای دوران فرمانروایی تراژان و سپتیمیوس سورس با اشکانیان نقش کلیدی ایفا کرد، نشانگر سرشت کاربردی، نظامی و اطلاعاتی کتاب است. این اطلاعات به رومیان اجازه داد تا از اشتباهات گذشته مانند نبرد حران پرهیز کنند و با بهره‌گیری از مسیرهای امن‌تر و پایگاه‌های لجستیکی، یورش‌های مؤثرتری را سازماندهی کنند. از منظر اهمیت استراتژیک روابط روم و پارتیان، کتاب ایزیدور نه تنها ابزاری برای شناسایی نقاط ضعف و قوت اشکانیان بود، بلکه بازتاب‌دهنده سیاست‌های اطلاعاتی آگوستوس برای حفظ توازن قدرت در شرق است. این اثر، با ثبت هدفمند ساختار اداری، شبکه راه‌ها و پایگاه‌های دفاعی و مرزی اشکانیان، به درک رومیان از شیوه رویارویی با یک امپراتوری رقیب کمک شایانی کرد. «ایستگاه‌های پارتی» فراتر از یک سفرنامه جغرافیایی است؛ این اثر حلقه اتصال میان دانش جغرافیایی و الزامات نظامی در دوران باستان است. تحلیل محتوای آن، نه تنها روشنگر استراتژی‌های روم در قبال اشکانیان است، بلکه الگویی از همزیستی رقابت‌آمیز دو امپراتوری را ترسیم می‌کند که در آن اطلاعات، به اندازه سپاه و تجهیزات جنگی، تعیین کننده بود.

منابع

- کالج، مالکوم (۱۳۸۸). *اشکانیان (پارتیان)*. ترجمه مسعود رجب‌نیا. تهران: انتشارات هیرمند.
- محمدی فر، یعقوب و علیرضا خونانی (۱۳۹۲). «خاراسن و جایگاه سیاسی و تجاری آن در شاهنشاهی اشکانی»، *مطالعات تاریخ فرهنگی (پژوهش نامه انجمن ایرانی تاریخی)*. ۴ (۱۶). صص ۱۱۳-۱۳۲.
- میرزایی، علی اصغر (۱۴۰۰). *منزلگاه‌های اشکانی*. تهران: انتشارات ماهی.
- ویدن گرن، گنو (۱۳۸۹). «منابع تاریخ اشکانی و ساسانی» در *تاریخ ایران از سلوکیان تا فروپاشی دولت ساسانیان*. ترجمه حسن انوشه، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ ششم، ج ۳/۲، صص ۸۷۳-۹۰۲.
- Astour, M. C. (1995). Overland trade routes in ancient western Asia. In J. M. Sasson (Ed.), *Civilizations of the ancient Near East* (Vol. 3, pp. 1401-1420). Charles Scribner's Sons.
- Austin, N. J. E., & Rankov, B. (1995). *Exploratio. Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople*. London et al.
- Bennett, J. (1997). *Trajan: Optimus Princeps*. Routledge.
- Bichler, R. (2007). Herodots Historien unter dem Aspekt der Raumerfassung. In M. Rathmann (Ed.).
- Briant, P. (2006). *From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire*. Winona Lake.
- Campbell, B. (2011). *The Romans and Their World*. Yale University Press.
- Cawkwell, G. (2004). When, how, and why did Xenophon write the *Anabasis*? In R. L. Fox (Ed.), *The Long March: Xenophon and the Ten Thousand* (pp. 47-67). Yale.
- Chaumont, M.-L. (1984). *Études d'histoire parthe. V. La route royale des Parthes de Zeugma à Séleucie*.
- Colledge, M. A. R. 2009. *The Parthians*. Translated by Mas'ud Rajabnia. Tehran: Hirmand. [In Persian].
- Daffinà, P. (1967). *L'immigrazione dei Sakā nella Drangiana*. Roma.
- Detlefsen, D. (1909). *Die Anordnung der geographischen Bücher des Plinius und ihre Quellen*. Berlin.
- Dignas, B., & Winter, E. (2007). *Rome and Persia in Late Antiquity*. Cambridge University Press.
- Dillemann, L. (1962). *Haute Mésopotamie orientale et pays adjacents: Contribution à la géographie historique de la région, du Ve s. avant l'ère chrétienne au VIe s. de cette ère*. Paris.
- Dio Cassius. (1917). *Roman History, Volume V: Books 46-50* (E. Cary & H. B. Foster, Trans.). Loeb Classical Library 82. Harvard University Press. (Original work published 3rd c. CE)
- Dirven, L. (1999). *The Palmyrenes of Dura-Europos*. Brill.
- Fraser, P. M. (2003). *The Cities of Alexander the Great* (2nd ed.). New York.
- Gawlikowski, M. (1990). La route de l'Euphrate d'Isidore à Julien. In P.-L. Gatier et al. (Eds.), *Géographie*.
- Gnoli, T. (2000). Roma, Edessa e Palmira nel III sec. d. C. Problemi istituzionali. Uno studio sui papyri nell'Eufrate. Pisa et al.
- Gregoratti, L. (2013). The Journey East of the Great King. East and West in the Parthian Kingdom. *Parthica*, 15, 43-52.
- Gregoratti, L. (2020). Augustus and the Parthians. In M. C. Pimentel, A. M. Lóio, N. S. Rodrigues, & R. Furtado (Eds.), *Augustan Papers: New Approaches to the*

- Age of Augustus on the Bimillennium of his Death (Vol. 1, Spudasmata Band 184.1, pp. 79–93).
- Hansman, J. (1991). Characene and Charax. *Encyclopaedia Iranica*, V, 363–365. Bibliotheca Persica Press.
- Hartmann, U. (2017). Die Parthischen Stationen des Isidor von Charax: Eine Handelsroute, eine Militärmkarte oder ein Werk geographischer Gelehrsamkeit? In R. Rollinger & A. Luther (Eds.), *Der Weg des Herodot: Die Wahrnehmung der Welt im antiken Griechentum* (pp. 87–125). Harrassowitz Verlag.
- Haussig, H. W. (1992). *Die Geschichte Zentralasiens und der Seidenstrasse in vorislamischer Zeit* (2nd ed.). Darmstadt.
- Hauser, S. R. (2017). Isidor von Charax Σταθμοὶ Παρθικοί – Annäherungen an den Autor, den Routenverlauf und die Bedeutung des Werkes. In R. Rollinger & A. Luther (Eds.), *Der Weg des Herodot: Die Wahrnehmung der Welt im antiken Griechentum* (pp. 127–187). Harrassowitz Verlag.
- Herodian. (1969). *History of the Empire, Volume I: Books 1–4* (C. R. Whittaker, Trans.). Loeb Classical Library 454. Harvard University Press. (Original work published 2nd–3rd c. CE)
- Jacoby, F. 1958, *Die Fragmente der griechischen Historiker*. III/C: Autoren über einzelne Länder. II: Illyrien–Thrakien Nr. 709–856, Leiden (ND 1969).
- Kahrstedt, U. (1950). *Artabanos III. und seine Erben*. Bern.
- Khlopin, I. (1977). Die Reiseroute Isidors von Charax und die Oberen Satrapien Parthiens. *Iranica Antiqua*, 12, 117–165.
- Kramer, N. (2003). Das Itinerar Σταθμοὶ Παρθικοί des Isidor von Charax – Beschreibung eines Handelsweges? *Klio*, 85(1), 120–130.
- Luther, A. (1999). Medo nectis catenas? Die Expedition des Aelius Gallus im Rahmen der augusteischen Partherpolitik. *OrbTerr*, 5, 157–182.
- Luther, A. (2010). Zum Orientfeldzug des Gaius Caesar. *Gymnasium*, 117, 103–127.
- McLaughlin, R. (2010). *Rome and the Distant East. Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India and China*. London.
- Millar, F. (1998). Caravan Cities, the Roman Near East and Long-Distance Trade by Land. In M. Austin et al. (Eds.), *Modus Operandi: Studies in Honour of Geoffrey Rickman* (pp. 119–137). London.
- Mirzaei, A.-A. 2021. *Parthian Caravanserais*. Tehran: Mahi. [In Persian].
- Mohammadifar, Y., and A. Khunani. 2013. “Khorasan and Its Political and Commercial Role in the Parthian Empire.” *Journal of Cultural History Studies (Iranian Historical Association Research Bulletin)* 4 (16): 113–132. [In Persian].
- Mommsen, T. (1909). *The Provinces of the Roman Empire (Vol. II)*. Macmillan.
- Nicolet, C. (1991). *Space, Geography, and Politics in the Early Roman Empire*. University of Michigan Press.
- Nodelman, S. A. (1960). A Preliminary History of Charakene. *Berytus*, 13, 83–121.
- Pliny. *Natural History, Volume II: Books 3-7*. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 330. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.
- Plischke, S. (2014). *Die Seleukiden und Iran. Die seleukidische Herrschaftspolitik in den östlichen Satrapien*. Wiesbaden.
- Purves, A. C. (2010). *Space and Time in Ancient Greek Narrative*. New York.
- Roller, D. W. (2003). *The World of Juba II and Kleopatra Selene. Royal Scholarship on Rome's African Frontier*. New York et al.
- Roller, D. W. (2008). *Isidoros of Charax (781)*. Brill's New Jacoby. Brill Online. Retrieved February 19, 2013, from

<http://referenceworks.brillonline.com/entries/brill-s-new-jacoby/isidoros-of-charax-781-a781>.

- Schmitt, R. (2007). Isidorus of Charax. In *Encyclopædia Iranica* XIV,2, 125–127. Retrieved from <http://www.iranicaonline.org/articles/isidorus-of-charax>.
- Schmitt, R. (2017). Isidors „Stathmoi Parthikoi“ aus Sicht der iranischen Toponomastik. In R. Rollinger & A. Luther (Eds.), *Der Weg des Herodot: Die Wahrnehmung der Welt im antiken Griechenland* (pp. 189–220). Harrassowitz Verlag.
- Schoff, W. H. (1914). *Parthian Stations by Isidore of Charax. An account of the overland trade route between the Levant and India in the first century B.C.: The Greek text, with a translation and commentary*. Philadelphia.
- Schuol, M. (2000). *Die Charakene. Ein mesopotamisches Königreich in hellenistisch-parthischer Zeit*. Stuttgart.
- Schuol, M. (2017). Isidor von Charax und die literarische Gattung der Stathmoi. In R. Rollinger & A. Luther (Eds.), *Der Weg des Herodot: Die Wahrnehmung der Welt im antiken Griechenland* (pp. 71–85). Harrassowitz Verlag.
- Sheldon, R. M. (2010). *Rome's Wars in Parthia*. Barnsley.
- Shipley, F. W. (Ed. & Trans.). (1924). *Velleius Paterculus: Compendium of Roman history / Res Gestae Divi Augusti*. Loeb Classical Library Vol. 152. Harvard University Press.
- Sidebotham, S. E. (1986). *Roman Economic Policy in the Erythra Thalassa, 30 B.C.–A.D. 217*. Leiden.
- Silverstein, A. J. (2007). *Postal Systems in the Pre-Modern Islamic World*. Cambridge.
- Tarn, W. W. (1938). *The Greeks in Bactria and India*. Cambridge (überarbeitete 3. Aufl., Chicago 1997).
- Thorley, J. (1969). The Development of Trade between the Roman Empire and the East under Augustus. *G&R*, 16, 209–223.
- Thommen, L. (2010). Griechische und lateinische Texte. In U. Hackl et al. (Eds.), *Quellen zur Geschichte des Partherreiches* (Bd. 2, pp. 1–491). Göttingen.
- Walser, G. (1985). Die Route des Isidorus von Charax durch Iran. *Archäologische Mitteilungen aus Iran*, 18, 145–156.
- Warmington, E. H. (1928). *The Commerce between the Roman Empire and India*. Cambridge.
- Widengren, G. 2010. “Sources for Parthian and Sasanian History.” In *The History of Iran: From the Seleucids to the Fall of the Sasanian Empire*, translated by Hasan Anousheh, vol. 2/3, 873–902. 6th ed. Tehran: Amirkabir. [In Persian].